T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

SERAMİK VE CAM TASARIMI ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

SANATTA ÖLÜM TEMASI VE SERAMİK SANATINA YANSIMALARI

Hazırlayan

Gülşen ÜNAL

Danışman

Doç. Memduha Candan GÜNGÖR

İzmir / 2025

YEMİN METNİ

"Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı "Yüksek Lisans Tezi" olarak sunduğum "Sanatta Ölüm Teması ve Seramik Sanatına Yansımaları" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

…../…./……

Gülşen ÜNAL

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün ……/……/……tarih ve …… sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ……. Maddesine göre Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı öğrencisi Gülşen Ünal'ın "Sanatta Ölüm Teması ve Seramik Sanatına Yansımaları" konulu tezi incelenmiş ve aday ……/……/…… tarihinde, saat ……'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ……. Dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyeleri tarafından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ……. Olduğuna oy …… ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

ÖZET

Ölüm insanlık için her zaman anlaması güç ve boşlukta kalan bir kavram olmuştur. Yaşamın sona ermesi gerçeği ile yüzleşemeyen insanlar, her dönemde, ölümden kaçma yolları aramışlardır. Bu yollar dönemin özelliklerine göre değişiklikler gösterebilmektedir. Ölümün insan hayatına etkisi çok yönlü olduğu gibi sanat anlayışına da etkisi de bir o kadar çok yönlülük barındırmaktadır. Ölümün bu çözülemeyen yapısı, biyolojinin, dinin, felsefenin, sosyolojinin, arkeolojinin, psikolojinin ve sanatın araştırma kapsamına girmektedir. Nitekim, ölümü tüm yönleriyle bir bütün olarak algılayabilmek için diğer sosyal bilim dallarının ölüme bakış açılarını bilmek gerekmektedir. Özellikle de sanat yapısındaki ölüm temasını algılayabilmek için diğer alanlarla iş birliği içinde olunması önemlidir.

Ölüm kavramını idrak edebilmek için seramiğin kullanım alanları olan ritüel nesneleri, mezarları, ölüm ötesindeki tasvirleri incelemek gerekmektedir. Seramik, ölüm imgesini farklı yöntemler ile yansıtmaya çalışmaktadır. Kendi varlıklarının bir gün ölüm ile karşılaşıp sona ereceğini düşünen insanlar, zaman içerisinde bu düşüncelerinden farklı olarak sanatları ile ölümsüzlük yakalama düşüncesine geçiş yapmıştır. Bu açıdan sanatın her alanında ölüm temasının işlenmesi olağan bir durum olarak görülmektedir.

Sanat dünyasında, seramik sanatının ölüm yansımaları oldukça geniş bir çerçevede sunulmaktadır. Bu çalışma bünyesinde de seramik sanatındaki ölüm teması irdelenmektedir. Seramik sanatı, ölüm temasını ele alan bir sanat dalı olmakla birlikte içinde barındırdığı derin anlamlar, ölüm kavramının seramikteki yerini zenginleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Seramik Sanatı, Sanat

ABSTRACT

Death is a concept that always remains in the void for humanity. People who cannot face the reality of the end of life seek ways to escape from death in every period. These ways may vary according to the characteristics of the period. As the effect of death on human life is multifaceted, its effect on the understanding of art is just as multifaceted. This unsolvable structure of death falls within the research scope of biology, religion, philosophy, sociology, archaeology, psychology and of course art. In order to perceive death as a whole in all its aspects, it is necessary to know the perspectives of other social sciences on death. In particular, in order to perceive the theme of death in art, it is necessary to cooperate with other fields.

In order to comprehend the concept of death, it is necessary to examine ritual objects, tombs and depictions beyond death, which are the areas of use of ceramics. In these situations, ceramics tries to reflect the image of death with different methods. It is seen that people, who think that their existence will one day encounter death and come to an end, have transitioned from these thoughts over time to the idea of achieving immortality with their art. In this respect, it is usual to deal with the theme of death in every field of art.

In the art world, the reflections of death in ceramic art are presented in a very wide framework. In this study, the theme of death in ceramic art is examined. Although ceramic art is a branch of art that deals with the theme of death, the deep meanings it contains enrich the place of the concept of death in ceramics.

Keywords: Death, Ceramic Art, Art

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, insanlık tarihinin en kadim sorularından biri olan ölüm kavramının sanattaki yansımalarını, özellikle de seramik sanatı bağlamında ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Hem kuramsal hem de uygulamalı süreç boyunca, ölüm temasının derinliğiyle yüzleşmek, zaman zaman zorlayıcı ancak bir o kadar da dönüştürücü bir deneyim olmuştur.

Bu süreçte bilgi, birikim ve rehberliğiyle beni yönlendiren değerli danışmanım Doç. Memduha Candan Güngör'e ve bölüm başkanımız Prof. Halil Yoleri'ye teşekkür ederim. Akademik desteği ve yönlendirmeleri bu çalışmanın tamamlanmasında büyük katkı sağlamıştır.

Çalışmam boyunca her zaman yanımda olan, bana güvenen ve desteğini esirgemeyen aileme, özellikle de tüm bu süreci birlikte taşıyan anneme teşekkür ederim.

Bu çalışma, yalnızca akademik bir metin olmanın ötesinde, yaşamın geçiciliğine rağmen kalıcı bir iz bırakma arzusunu taşıyan bir ifadedir.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ..... **ii**

TUTANAK ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

ŞEKİLLER ..... **x**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM

ÖLÜM KAVRAMI

1.1.Ölüm Kavramı 4

1.1.1.Felsefi ve Psikolojik Yaklaşımlar 5

1.1.2.Toplumsal ve Kültürel Yorumlar 7

1.2. Mitolojide Ölüm Kavramı 8

1.3. Farklı Kültürlerde Ölüm Olgusu 9

2. BÖLÜM

SANATTA ÖLÜM TEMASI

2.1. Tarih Öncesinde Ölüm Teması 17

2.1.1. Mağara Resimlerinde Ölüm ve Av Sembolizmi 22

2.2. Antik Çağ'da Ölüm Teması 25

2.2.1.Antik Mısır'da Ölüm 25

2.2.2. Antik Yunan'da Ölüm 31

2.3. Orta Çağ ve Rönesans'ta Ölüm Teması 36

2.3.1. Hristiyanlıkta Ölümün Sanatsal Temsili 40

2.3.2. Rönesans Sanatında Ölüm 43
2.4. Realizm ve Romantizm'de Ölüm Teması 44
2.5. Modern ve Postmodern Sanatta Ölüm Teması 49
2.5.1. Edvard Munch 50
2.5.2. George Grosz 51
2.5.3. Frida Kahlo 52
2.5.4. Christian Boltanski 53
2.5.5. Anselm Kiefer 54
2.5.6. Damien Hirst 55
2.5.7. Ahmet Güneştekin 56

3. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ÖLÜM TEMALI ESERLER ÜRETEN SANATÇILAR

3.1. Aslı Aydemir 60
3.2. Jeanne Quinn 61
3.3. Yaşam Şaşmazer 62
3.4. Kate MacDowell Canary 63
3.5. Kate MacDowell Vanitas 64
3.6. Kate MacDowell Seagrizzly 65
3.7. Ai Weiwei 66

4. BÖLÜM

UYGULAMALAR

4.1. Işıklar İçinde Uyu 69
4.2. Suskunlar 72

4.3. Sofrayı Kuran Kaldırsın 74

SONUÇ 77

KAYNAKÇA 79

ŞEKİLLER

Şekil 1. Hildesheim Müzesinde bulunan Anubis Maskı 10

Şekil 2. Kanopik kavanoz, M.Ö. 990 11

Şekil 3. Tuthankhamun ölü hazineleri içinde bulunan Kanatlı Skarabe 12

Şekil 4. Zhenmushou, Kuzey Wei -Kuzey Qi hanedanlığı, 6.yüzyıl 13

Şekil 5. Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan, Pişmiş toprak ile yapılmış Ekphora sahnesi, Figürin grubu 14

Şekil 6. Issyk-Kul Bölgesi Balbal Heykelleri (Kırgızistan) 15

Şekil 7. Şanidar Mağarası'nda "Çiçekli Gömü" örneği ZME Science. (2020) 18

Şekil 8. Qafzeh Mağarası'nda bulunan Paleolitik mezarlardan biri (Homo sapiens, M.Ö. ~90.000). https://journals.openedition.org/paleo/docannexe/image/4848/img-8-small580.jpg 19

Şekil 9. Sungir gömülerinden boncuklarla gömülmüş bir iskelet 20

Şekil 10. Sungir Gömüsü 20

Şekil 11. Neolitik Çağ Sıvalı kafatası, ... 21

Şekil 12. Altamira Mağarası'nda Boğa Tasviri ve El İzleri (Arkeofili, 2019: 1) 22

Şekil 13. Trois Freres Mağarası'ndaki Hayvan Betimlemesi 23

Şekil 14. Lascaux Mağarası Kuş Başlı İnsan Vücutlu Betimleme 24

Şekil 15. Şabti (Ushabti). https://www.worldhistory.org/img/r/p/1500x1500/176.jpg.webp?v=1727161461-1727161484 26

Şekil 16. Keops Piramidi, Giza, Mısır. https://www.goodfreephotos.com/egypt/giza/great-pyramid-in-the-landscape-in-giza-egypt.jpg.php?utm_source=chatgpt.com#google_vignette.....27

Şekil 17. Bronz figür. https://collectionapi.metmuseum.org/api/collection/v1/iiif/322573/2177802/main-image 28

Şekil 18. Mersin–Olba bölgesine ait kremasyon urnesi.....29

Şekil 19. İnandık Vazosu, Erken Hitit Dönemi, MÖ 17. Yy.....30

Şekil 20. Siyah figürlü Lekythos, MÖ 490-470 https**://**www.academia.edu/1644181/E_Alka%C3%A7_Tarsus_M%C3%BCzesinde_Bir_Grup_Lekythos_Olba_XIV_2006_53_70.....31

Şekil 21.Ön Tarafında Yazıt Bulunan Pişmiş Toprak Urne, 42,2 x 26,7 cm.....32

Şekil 22. Pişmiş Toprak Kanopik Urne 55,2 cm.....33

Şekil 23. Etrüsk Duvar Resmi, Corneto'da Leoparlı Mezar'ın duvar resimleri, "Dans ve Ziyafet" İ.Ö.V. yy**.** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/27/Tomba_dei_leopardi%2C_470_ac_ca._01.jpg/1280px-Tomba_dei_leopardi%2C_470_ac_ca._01.jpg.....34

Şekil 24. Roma Dönemi'ne ait bir mezar freski**.** https://www.worldhistory.org/uploads/images/16834.jpg?v=1671181768-167160716635

Şekil 25. Giotto Di Bondone'nin "Ağıt" isimli eseri, Scrovegni Şapeli, 1306.....37

Şekil 26. Hans Holbein'in "Ölü İsa'nın Mezarı" isimli eseri, Basel, 1521 38

Şekil 27. Michelangelo'nun Pieta'sı.....39

Şekil 29. Maria Van Oosterwijck Vanitas 1668 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vanitas-Still_Life,_Oosterwijck.jpg 42

Şekil 30. Anne Louis Girodet, “Atala’nın Cenazesi” (Louvre Müzesi, 1808) 45

Şekil 31. Gustave Courbet’in, Orsay Müzesi’nde bulunan “Ornans’ta Cenaze” adlı çalışması, 1849-1850.....46

Şekil 32. Ulusal Sanat Galerisi’nde yer alan ve Edouard Manet tarafından oluşturulan “Ölü Matador” isimli eser, 1864. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4e/Edouard_Manet_073_%28Toter_Torero%29.jpg/960px-Edouard_Manet_073_%28Toter_Torero%29.jpg 47

Şekil 33. Caspar David Friedrich, Abbey in the Oakwood1809–1810. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Caspar_David_Friedrich_-_Abtei_im_Eichwald_-_Google_Art_Project.jpg 48

Şekil 34. Edvard Munch, The Sick Child, 1885. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Sick_Child_%28Munch%29 50

Şekil 35. George Grosz,1919 51

Şekil 36. Frida Kahlo, Rüya Yatak https://chatsworthchalkfest.weebly.com/uploads/7/6/8/2/7682765/867068302.jpg 52

Şekil 37. Christian Boltanski, Ölü İsviçreli Stoku https://www.centrepompidou.fr/.....53

Şekil 38. Anselm Kiefer, Nurnberg Alanı, 1982 https://www.artsy.net/artwork/anselm-kiefer-nurnberger-feld 54

Şekil 39. Tanrı Aşkına, 2007, insan dişleri, Beyaz Küp Galerisi Londra, İngiltere https://www.singulart.com/blog/wp-content/uploads/2024/03/For-the-Love-of-God-1.jpeg.....55

Şekil 40. Ahmet Güneştekin, Ölümsüzlük Odası, Enstalasyon (Ahmet Güneştekin,2018) 56

Şekil 41. Aslı Aydemir’in porselenden oluşturduğu 301 Urne, 2016. (http://www.asliaydemir.com/301urns.html**)** 60

Şekil 42. Jeanne Quinn'in 2009 yılında, siyah porselenlerden oluşturduğu Bin Küçük Ölüm isimli eseri 61

Şekil 43. Jeanne Quinn'in Bin Küçük Ölüm isimli eserinin detaylı görüntüsü (https://artaxis.org/jeanne-quinn/#jp-carousel-6866, ... 61

Şekil 44. Kaygusuz, K.(2023). Yaşam Şaşmazer–Kabuklar. https://kayhankaygusuz.com/wp-content/uploads/DSC6456.jpg 62

Şekil 45. Kate MacDowell, Canary, ... 63

Şekil 46.KateMacDowell,Vanitas,2010. 64

Şekil 47. Kate MacDowell 65

Şekil 48. Ai Weiwei 66

Şekil 49. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025 69

Şekil 50. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025. 70

Şekil 51. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025. 70

Şekil 52. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025 71

Şekil 53. Gülşen Ünal, "Işıklar İçinde Uyu" 2025. 71

Şekil 54. Suskunlar Gülşen Ünal, (Genel Görünüm) 2025,..... 73

Şekil 55. Suskunlar 73

Şekil 56. Suskunlar 74

Şekil 57.Gülşen Ünal, 2025, "Sofrayı Kuran Kaldırsın" (Genel Görünüm) 75

Şekil 58.Gülşen Ünal, 2025, "Sofrayı Kuran Kaldırsın" (Detay Görünüm) 75

Şekil 59.Gülşen Ünal, "Sofrayı Kuran Kaldırsın" 2025, ... 76

Şekil 60.Gülşen Ünal, “Sofrayı Kuran Kaldırsın’’2025, ...76

GİRİŞ

Ölüm, insanlık tarihinin en temel ve evrensel gerçekliklerinden biridir. Bireyin, toplumun ve kültürlerin varoluşunu doğrudan etkileyen bu olgu, tarih boyunca kimi zaman bir son, kimi zaman kutsal bir geçiş ya da ölümsüzlük arayışının kaynağı olarak değerlendirilmiştir (Bauman, 2000).

Felsefe, psikoloji, sosyoloji, din ve sanat gibi disiplinler ölüm kavramını farklı yönleriyle ele almıştır. Heidegger'e göre insan, ölüm bilinciyle yaşamını anlamlandırır (Heidegger, 2003); Freud ise ölüm dürtüsünü insan davranışlarının temel bileşeni olarak tanımlar (Freud, 2021). Bu yaklaşımlar, ölümün yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel bir olgu olduğunu ortaya koyar.

Ölüm teması, sanat tarihinde de çeşitli biçimlerde temsil edilmiştir. Mağara resimlerinden antik mezar objelerine, Orta Çağ'daki Vanitas imgelerinden modern sanatın kişisel ve toplumsal anlatılarına kadar birçok dönemde sanatçılar, ölümle ilgili duygu ve düşünceleri ifade etmiştir (Erhat, 1996; Cömert, 2010).

Seramik sanatı bu temada özel bir yere sahiptir. Tarih öncesinden itibaren seramik, hem gündelik eşyalar hem de ritüel amaçlı objeler aracılığıyla ölümle ilişkilendirilmiştir. Urne, mezar kapları, sunu kapları gibi örneklerde seramik, yaşamla ölüm arasındaki simgesel sınırın bir taşıyıcısı olarak kullanılmıştır (Bogucki, 2013; Akçay, 2017). Topraktan üretilip pişirilerek kalıcı hâle gelen seramik, doğa, beden, dönüşüm ve yok oluş gibi temaları doğrudan yansıtan bir ifade aracı olmuştur.

Bu tez çalışması, ölüm temasının tarihsel, kültürel ve düşünsel temellerini sanat bağlamında incelemekte; özellikle seramik sanatında bu temanın nasıl işlendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada önce ölüm kavramı ele alınmış ve 2. Bölüm de sanattaki tarihsel yansımalar analiz edilmiştir. Çağdaş sanatçılardan estetik yaklaşımlar değerlendirilmiş, son olarak ise seramik uygulamalar üzerinden kişisel bir ifade dili oluşturulmuştur.

Bu kapsamda tez, ölüm temasının sanat tarihindeki izlerini sürerken aynı zamanda seramik malzemenin bu temaya sağladığı katkıyı da analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. BÖLÜM

ÖLÜM KAVRAMI

1. BÖLÜM

ÖLÜM KAVRAMI

1.1.Ölüm Kavramı

Ölüm, yaşamın sona ermesi olarak tanımlansa da yalnızca biyolojik bir süreç değil; aynı zamanda ontolojik, kültürel ve sembolik boyutlar taşıyan çok katmanlı bir olgudur. İnsan, ölümlü olduğunu bilen tek canlıdır ve bu farkındalık, yaşamı anlamlandırma biçimini doğrudan etkiler. Ölüm, bireyin, toplumların ve kültürlerin temel varoluş meselelerinden biridir.

Bireysel düzeyde ölüm, korku, kabullenme ya da inkâr gibi duygularla karşılanırken; toplumsal düzeyde ritüeller, anma törenleri, semboller ve inanç sistemleri aracılığıyla anlamlandırılır. Mezar taşları, ölüm maskeleri, balballar ya da mumyalama gibi uygulamalar, farklı dönem ve kültürlerin ölüme dair geliştirdiği somut pratiklerdendir.

Ölüm kavramı aynı zamanda birçok disiplinin ilgi alanına girmiştir. Felsefi açıdan Heidegger, ölümü insanın varoluşunu tamamlayan bir sınır olarak değerlendirirken; Freud, ölümün bilinçdışı düzeyde bastırıldığını savunur. Toplumsal bağlamda Elias, modern toplumlarda ölümün yalnızlaştığını; Foucault ise ölümün devlet tarafından kontrol edilen bir biyopolitik araca dönüştüğünü ileri sürer. Dinler tarihinde ise ölüm, genellikle bir son değil, yeni bir varoluşun başlangıcı olarak görülür.

Bu farklı yaklaşımlar, ölümün yalnızca bir son olarak değil; aynı zamanda kültürel, düşünsel ve inançsal düzeyde çok yönlü anlamlarla yüklü olduğunu ortaya koyar. Salt bedensel bir son olmanın ötesinde, ölüm kavramı sanat, inanç ve kimlik bağlamında çok katmanlı bir temsile sahiptir. Bu nedenle, sanat, edebiyat, felsefe ve teoloji gibi alanlarda derinlikli biçimde ele alınan evrensel bir tema hâline gelmiştir (Heidegger, 2008; Freud, 2021; Elias, 2019; Foucault, 2011).

1.1.1.Felsefi ve Psikolojik Yaklaşımlar

İnsan, ölümün kaçınılmazlığıyla yüzleşir; bu farkındalıkla yaşamını anlamlandırmaya çalışır. Mezarlıklar, anmalar gibi uygulamalar, ölümün bilincinde bir varlık olduğumuzu gösterir (Heidegger, 2008: 138; Aydoğdu, 2016: 138).

Zygmunt Bauman'a göre kültür, ölümün unutulmasına yardımcı olan bir sistemdir. İnsan, ölümlü olduğunun farkında olmasaydı kültürel üretim de olmazdı. Mezar taşları bu kültürel hafızanın bir parçasıdır (Bauman, 2018: 49).

Bataille, ölümün tarihsel süreçte tabu haline geldiğini ve insan-hayvan ayrımının bu tabularla mümkün olduğunu vurgular. Ölüm, sınır koyan ve ihlal edildiğinde insanın hayvansı doğasına döndüğü bir alandır (Artun, 2015). Freud da tabulara vurgu yaparak, ilkel kabilelerde ölümün ve öldürmenin hem kutsal hem de tehlikeli olarak algılandığını anlatır. Timor Adası'ndaki uygulamalar, ölen düşmanın ruhunu yatıştırmaya yönelik ritüellerle desteklenir (Freud, 1984: 58–59).

Bu ritüeller ve balbal gibi simgesel uygulamalar, ölümün hatıra ve anı üretme potansiyelini gösterir. Roma'daki ölüm maskeleri (imago) da benzer biçimde, ölenin izini sürmeye yönelik kültürel pratiklerdir (Sayın, 2017: 60–61).

Psikolojik açıdan ise ölüm düşüncesi, bireyin bilinçdışında inkâr edilen ancak kaçınılmaz bir gerçekliktir. Freud, bireyin ölümü bilinç düzeyinde kabul etmese de bilinçdışında bastırdığını belirtir. Rüya analizleri ve dil sürçmeleri bu bastırılmış içeriklerin dışa vurumudur (Freud, 2021: 36, 102; Tura, 2010: 221).

Freud'un yapısal kişilik modeli (id, ego, süperego), insanın içsel çatışmalarını anlamamıza yardımcı olur. Thanatos (ölüm dürtüsü) ve Eros (yaşam dürtüsü) arasındaki gerilim, bireyin hem yaratıcı hem de yıkıcı yönlerini ortaya koyar. Ölüm, hem korkulan hem de anlam yüklenen bir olgu haline gelir.

Sosyolojik açıdan ölüm, toplumsal ritüeller ve normlar çerçevesinde şekillenir. Durkheim, intihar türleriyle bireyin toplumla olan ilişkisini inceler (Baloğlu, 2018). Goffman,

cenaze törenlerini sosyal performans olarak görürken, Bourdieu ise ölümün bireyin sahip olduğu kültürel sermaye ile nasıl yüzleştiğini anlamamıza yardımcı olur.

Norbert Elias, modernleşme sürecinde ölümün duyarlılıkla ele alındığını, toplumsal kontrol mekanizmalarının bu bağlamda değiştiğini savunur (Çağlı Kaynak, 2021). Foucault ise biyopolitika ve biyoiktidar kavramlarıyla ölümün devlet kontrolü altına alınmasını açıklar (Odacı, 2024).

Felsefe, ölüm kavramının en yoğun ele alındığı alanlardan biridir. Ölüm, bireyin doğrudan deneyimleyemeyeceği bir durum olduğundan, filozoflar bu konuda kesin sonuçlara ulaşamamaktadır. Haerscher, ölüm üzerine tüm değerlendirmelerin yalnızca başkalarının ölümüne dair gözlemlerle sınırlı kalacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda Wittgenstein, ölümün algı alanının dışında olduğunu savunur; birey, ancak onu göz ardı ederek yaşamını sürdürebilir. Bu durumda ölüm, yaşamın kaçınılmaz ve bilinemez unsuru olarak ortaya çıkar (Artist Actual, 2007: 30–34).

Felsefi düşüncede ölüm, insan tanımında belirleyici bir ögedir: İnsan, öleceğinin farkında olan tek varlıktır. Epikuros'a göre, ölüm yalnızca bilincin sona erdiği anda ortaya çıkan bir durumdur. "Biz var olduğumuz sürece ölüm yoktur; ölüm geldiğinde biz artık yokuz" sözüyle, onunla aynı anda var olunamayacağını vurgular. Gorgias ise "Hiçbir şey yoktur… varsa da anlaşılamaz" diyerek ölümün bilinemezliğine işaret eder (Hançerlioğlu, 1998: 94–98).

Nietzsche, ölüm temasını Diyonizyak düşünceyle ele alır; coşku ve yaşamın iç içe geçtiği bu yaklaşıma göre ölüm, sonsuz döngünün bir parçasıdır (Yakupoğlu, 1995: 43). Anaksagoras ise "ölüm" kavramının yanlış olduğunu, aslında var olanın sadece ayrıştığını savunur (Hançerlioğlu, 1998: 70).

Kierkegaard, insanı Tanrı ve kaçınılmaz hiçlik karşısında korkuyla titreyen bir varlık olarak tanımlar. Bu bağlamda varoluşçu düşünürler, ölüm korkusuna özel bir vurgu yapar. Jaspers, "felsefe yapmak, ölmeyi bilmektir" diyerek varoluşçu bakışı özetler. Bergson, ölüm bilincinin yalnızca insana özgü olduğunu, bu bilginin insanı doğaya karşı konumlandırdığını savunur. Ölüm tarihi bilinseydi, bu bilinç daha da ağır olurdu. Pascal ise insanın yalnızca bir şeyi kesin olarak bilebileceğini söyler: Yakında öleceğini. Bu kaçınılmazlık, dile getirilse de getirilmese de insan üzerinde korku yaratır (Hançerlioğlu, 1998: 29, 196, 365–369).

Pascal'ın ölüm merkezli diyalektiği, zamanla yerini akılcı ve bilimsel temellere dayanan hümanist yaklaşıma bırakmıştır. Feuerbach, "ölüm yalnızca mevcut olmadığında var olabilir"

diyerek onun gerçekliğini sorgular. Hegel, ölümü insanın geleceğini şekillendiren bir hareket biçimi olarak görür. Ancak sonrasında Kierkegaard ve Heidegger gibi düşünürler, bu rasyonel yaklaşımları sorgulamış, ölümü aşılmaz bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Camus, "ölüme duyulan derin bağlılık, korkunun yerini alır" derken, Baudrillard ise ölüm korkusunu hakikatin sınanma biçimi olarak tanımlar (Baudrillard, 2008: 264).

İnsan, ölümle ilgili doğrudan bilgiye ulaşamadığından, ölüm olgusu kişiden kişiye farklı anlamlar taşır. Ölüm düşüncesi bireyin yaşına, inancına, sağlığına ve toplumsal çevresine bağlı olarak şekillenir. Bu doğrultuda bireylerin tutumları genellikle dört başlık altında toplanabilir: Ölümü inkâr etme, arzulama, kabul etme ve karşı koyma (Hökelekli, 1991: 153).

1.1.2.Toplumsal ve Kültürel Yorumlar

Ölüm, bireylerin yaşam boyunca kaçınılmak istenen bir gerçeklik olarak algıladığı; ancak bazı kültürlerde bir geçiş ya da yeniden doğuşun başlangıcı olarak da değerlendirilen çok yönlü bir olgudur. Günlük yaşamda sıkça karşılaşılan bir durum olmasına rağmen, bireyler çoğunlukla bu olguyu kendi deneyimleriyle sınırlı biçimde kavrar. Ölüm, yalnızca fizyolojik bir sona değil; aynı zamanda bireyin kimliğini, değer sistemlerini ve toplumla olan bağlarını etkileyen derin bir varoluşsal sorunsala işaret eder.

Ölüm deneyimi doğrudan aktarılabilir bir yaşantı olmadığı için, onun bilgisi her zaman sınırlıdır. Kişi, çevresindeki ölümlerle bu olguya tanıklık edebilir; ancak kendi ölümüne dair bir deneyim sahibi olamaz. Bu durum, bireyde ölüm karşısında direnç geliştirme eğilimini ortaya çıkarır. Bu bağlamda, Schopenhauer'ın "yaşam istenci" kavramı önemli bir yere sahiptir. Acıya ve belirsizliğe rağmen, insan yaşamı sürdürmeye yönelir (Çetin, 2017: 155–157).

Toplumsal düzeyde, ölüm karşısındaki bu direnç; çeşitli ritüeller, semboller ve inanç sistemleri aracılığıyla anlamlandırılır. Cenaze törenleri, yas pratikleri, ölümle ilişkili nesneler ve kolektif anma biçimleri, toplumların ölüm karşısındaki tutumlarını biçimlendirir. Dinsel inançlar bu anlamlandırma sürecinde merkezi bir rol üstlenir. Ölümün ardından daha yüksek bir varoluş biçimine geçileceği düşüncesi, birçok dinin temel kabullerinden biridir. Ölüm sonrası yaşama dair inançlar, birçok inanç sisteminde merkezî bir yer tutar. Bu inançlar, bireyin ölüm karşısındaki tutumunu şekillendirmekte önemli bir rol oynar (Bayındır, 2010: 51).

Bu anlamda, ölüm yalnızca bir yok oluş değil; kimlik, aidiyet, kutsallık ve inanç boyutlarıyla şekillenen kültürel bir yapıdır. Fizyolojik olarak yaşamın sona ermesiyle tanımlansa da, birey için ölüm düşüncesi genellikle bastırılan, ertelenen ya da dolaylı biçimlerde ifade edilen bir bilinç düzeyine taşınır. Güngör, gündelik yaşamın içinde ölüm hakkında konuşmanın çoğu zaman kaçınıldığını ve bunun kültürel kodlarla sınırlandığını ifade eder (Güngör, 2016: 228).

Sonuç olarak, ölümün toplumsal ve kültürel yorumları; bireyin varoluşla kurduğu ilişkinin, toplumun normatif düzeninin ve kolektif belleğin bir yansımasıdır. Bu bağlamda ölüm, yalnızca bireysel bir kader değil; aynı zamanda kültürel bir yapının, tarihsel bir hafızanın ve toplumsal bir anlam sisteminin de taşıyıcısıdır.

1.2. Mitolojide Ölüm Kavramı

Ölüm olgusu, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren mitolojik anlatıların temel temalarından biri olmuştur. Bu anlatılar, ölümün gizemli doğasını açıklamaya ve bireyin ölüm karşısındaki varoluşsal sorularına yanıt üretmeye çalışır. Mitolojilerde ölümle birlikte ölümsüzlük arayışı, öte dünya inancı ve tanrısal adalet gibi kavramlar sıklıkla işlenir (Foroughi ve Javadi, 2017).

Eski Mısır mitolojisinde, ölüm yaşamın sona ermesi değil, başka bir düzleme geçiş olarak görülür. Yeraltı dünyasının tanrısı Osiris, ölülerin yargıcı ve sonsuz yaşamın simgesidir. Mısır inancına göre, ölümden sonra ruh, Osiris'in terazisinde tartılır; kalbi, adalet tanrıçası Maat'ın tüyüyle kıyaslanır. Bu sınavı geçen ruh, ölüler cennetine ulaşır; aksi takdirde sonsuza dek yok olur (Assmann, 2001; Wilkinson, 2003). Bu inançlar yalnızca dini bir sistem değil, aynı zamanda mimari, heykel ve yazıtlarla desteklenen bütüncül bir kültürel yapıyı da yansıtır.

Yunan mitolojisi de ölüm olgusunu derin biçimde işler. Hades, yeraltı dünyasının yöneticisidir ve ölen ruhlar Styx nehrini geçerek onun egemenliğine girer. Tanrılar, kahramanlar ve sıradan insanlar arasındaki ölüm deneyimi, çoğu zaman tanrısal iradenin bir tecellisi olarak sunulur. Örneğin Laocoon ve Oğulları miti, tanrılarla çatışan bireylerin nasıl cezalandırıldığını dramatik biçimde gösterir (Cömert, 2010). Bu tür anlatılar, ölümün yalnızca son değil, aynı zamanda kozmik düzenin bir parçası olduğunu vurgular.

Doğu mitolojilerinde de ölüm teması merkezi bir yer tutar. Çin mitolojisinde ölüm sonrası yaşam, ruhun çeşitli aşamalardan geçerek ölüler dünyasına ulaşması şeklinde tasvir edilir. Ruhun huzur bulabilmesi için mezara özel koruyucu yaratıklar yerleştirilir. Bu yaratıklardan biri olan Zhenmushou, kötü ruhları uzaklaştırmakla görevlidir ve figüratif biçimde mezar başlarında kullanılır (The Met, 6. yy). Türk mitolojisinde ise yeraltı âleminin efendisi Erlik Han'dır. Ölüm sonrasında ruhun Erlik'in yargısından geçeceği ve iyi olanların Uçmağ'a, kötü olanların ise karanlık dünyalara gönderileceği inancı yaygındır (Erhat, 1996). Bu tür mitolojik temsiller, ölümün yalnızca bir son değil, ruhsal bir geçiş süreci olarak algılandığını gösterir.

1.3. Farklı Kültürlerde Ölüm Olgusu

Ölüm, sadece bireysel bir sonlanış değil; aynı zamanda toplumların inanç sistemlerini, ritüel pratiklerini ve sanatsal üretim biçimlerini şekillendiren kültürel bir olgudur (Bauman, 2000; Elias, 2016). En ilkel topluluklardan gelişmiş uygarlıklara kadar, ölümün karşılanma biçimleri büyük bir çeşitlilik gösterir. Gömü şekilleri, anma ritüelleri, cenaze nesneleri ve mezar yapıları bu çeşitliliği yansıtır.

Ritüeller, toplumların ölüm karşısındaki tutumunu görünür kılar. Marshall'a göre ritüel, belirli zamanlarda semboller aracılığıyla yinelenen ve kolektif kimliği güçlendiren davranış örüntüsüdür (Marshall, 1999: 623). Bu anlamda, ölüm ritüelleri hem ölen kişi hem de yaşayanlar için düzen sağlayıcı işlev görür. Çoğu kültürde, ölene ait eşyalar mezara konur; bazen de ölüm sonrası yolculukta rehberlik etmesi için "ölüler kitabı" gibi metinler yerleştirilir.

Eski Mısır'da, bedenin ölümden sonra ruhla tekrar buluşacağına inanıldığından, bedeni koruma fikri ölüm ritüellerinin temel unsurunu oluşturmuştur. Bu doğrultuda, mumyalama işlemi kutsal kabul edilmiş, bu işlemleri gerçekleştiren rahipler ise çakal başlı tanrı Anubis'in maskesini takarak ritüelin kutsallığını vurgulamışlardır. (Şekil 1) (Assmann, 2001; Wilkinson, 2003).

Şekil 1. Hildesheim Müzesinde bulunan Anubis Maskı

(https://www.experience-ancient-egypt.com/egyptian-religion-mythology/egyptian-magicand-ritual/ancient-egyptian-masks

Mumyalama sırasında çıkarılan iç organlar ise dört adet kanopik kavanoz içine yerleştirilirdi. Her kavanozun kapağı, farklı tanrıları temsil ederdi: karaciğer, akciğerler, mide ve bağırsaklar. Bu tanrıların her biri, ilgili organı korumakla görevliydi. Seramikten ya da taş malzemelerden üretilen bu kaplar, ölümden sonraki yaşam inancının nesnelleşmiş örneklerindendir (Wilkinson, 2003).

Şekil 2. Kanopik kavanoz, M.Ö. 990

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Canopic_jars_(casts),_Egypt,_945-712_BC_-_National_Museum_of_Natural_History,_United_States_-_DSC00557.jpg

Skarabe böceği, ölüm ve ölümden sonra yeniden doğuş gibi anlamları taşımaktadır. Bu yüzden ölüm kapsamında sıkça kullanılan bir simge olmuştur. Dışkısından oluşturduğu topun iç kısmına yumurtalarını yerleştirir ve doğuya dönük bir biçimde topunu yuvarlamaya başlar. Bu hareketi sebebiyle güneşin hareketine benzetilmektedir. Skarabe, Mısır'da Güneş Tanrısı olarak bilinen Ra'yı simgelemektedir. Böylelikle çeşitli eşyalarda özellikle de mezarlarda oldukça sık karşılaşılan bir sembol olmaktadır. Tılsımsal gücünün olduğuna dair inanışlar da bulunmaktadır. Mezarların ya da ölü hazinelerin içinde yer alan bu simge Şekil 3'te örnek olarak verilmiştir; (Assmann, 2001).

Şekil 3. Tuthankhamun ölü hazineleri içinde bulunan Kanatlı Skarabe

http://www.joanannlansberry.com/fotoart/tut/khepera.html

Çin'in Kuzey Wei Hanedanlığı dönemine ait mezarlarda rastlanan Zhenmushou heykelciği, yaratık biçimli bir figürdür ve mezarları kötücül ruhlardan koruma amacıyla kullanılmıştır. Fantastik görünümlü bu yaratık, mezar başlarında ya da içine gömülü olarak bulunur; mezar sahibini ahiretteki kötü ruhlara karşı koruduğuna inanılır (The Metropolitan Museum of Art, 2024). Şekil 4'te verilmiştir;

Şekil 4. Zhenmushou, Kuzey Wei -Kuzey Qi hanedanlığı, 6.yüzyıl

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/44797

Antik Yunan kültüründe cenaze törenleri üç aşamada gerçekleştirilirdi: bedenin evde sergilenmesi, ekphora (cenazenin alay eşliğinde taşınması) ve nihayet gömü. Bu aşamalar, pişmiş topraktan yapılmış figür gruplarıyla temsil edilmiştir. Bu figürler, törenin dramatik ve toplumsal boyutunu gösterirken, aynı zamanda ölüme dair kolektif hafızanın izlerini de taşır (Cömert, 2010).

Şekil 5. Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan, Pişmiş toprak ile yapılmış Ekphora sahnesi, Figürin grubu

https://www.researchgate.net/profile/Evy-Haland/publication/337905546/figure/fig10/AS:835170001248258@1576131453528/A-clay-model-of-an-ekphora-burial-procession-Over-the-bier-is-a-shroud-beneath-which.png

Orta Asya Türk kültüründe ise ölen kişinin ardından balbal adı verilen taş heykelcikler dikilirdi. Bu heykeller, ölen kişinin öte dünyadaki yolculuğuna eşlik eden ruhları simgeler. Ayrıca, ölülerin eşyaları mezara konularak sonraki yaşamda kullanılacağına inanılırdı (Bogucki, 2013; Central Asia Guide, 2025).

Şekil 6. Issyk-Kul Bölgesi Balbal Heykelleri (Kırgızistan)

https://central-asia.guide/central-asia-guide/balbal-stone-statue/

Tüm bu örnekler, ölümün yalnızca bir biyolojik son değil; aynı zamanda kolektif hafızayı şekillendiren bir kültürel ve sanatsal alan olduğunu göstermektedir. (Cömert, 2010). Takip eden bölümde, tarih öncesinden günümüze kadar sanatta ölüm temasının nasıl temsil edildiği, dönemsel bağlamlar ve örnek eserler üzerinden incelenecektir.

2. BÖLÜM

SANATTA ÖLÜM TEMASI

2. BÖLÜM

SANATTA ÖLÜM TEMASI

2.1. Tarih Öncesinde Ölüm Teması

Ölüm olgusu, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yalnızca biyolojik bir son değil, aynı zamanda kültürel ve simgesel bir anlam taşımıştır. İnsanlar, ölümle sürekli iç içe olmaları nedeniyle, ölülere yönelik faaliyetler ve törenler tarih boyunca çeşitli biçimlerde gerçekleşmiştir. Toplumlardan bazıları, ölülerinin mezarlarına işaretler, hayvan kalıntıları, kişisel eşyalar ya da ayin nesneleri bırakmışlardır. Bu pratikler, ölümün yalnızca bireysel bir son değil, toplumsal hafızada iz bırakan bir geçiş ritüeli olarak kurgulandığını göstermektedir. (Eliade, 2013: 55).

Günümüzde mezarlık girişlerinde sıkça karşılaşılan "Her canlı ölümü tadacaktır" ifadesi, bu tarihsel farkındalığın bugüne yansıması olarak değerlendirilebilir (Uhri, 2010: 31). Diğer tüm canlılardan farklı olarak ölüm bilincine sahip olan insan, en eski dönemlerden itibaren ölüm olgusuna dair düşünsel ve sembolik süreçler geliştirmiştir.

Arkeolojik bulgular, tarih öncesi toplulukların ölüme dair ritüel ve semboller geliştirdiğini doğrulamaktadır. Özellikle Paleolitik Çağ'da yaşamış toplulukların mezarlarında yer alan armağanlar, insanın manevi yönünü anlamaya dair önemli veriler sunmaktadır. Ancak bu tür uygulamaların tam olarak ne zaman başladığı hâlâ kesin değildir. Yine de Orta Paleolitik dönemde yaşamış Neandertal'ler ve anatomik olarak modern insan görünümüne sahip grupların, ölülerini bilinçli biçimde mezarlara gömmüş olması, bu konuda önemli bir geçişi temsil eder (Bogucki, 2013: 94; Lewin, 2008: 232).

Paleolitik dönemde yaşamış Neanderthal topluluklarının ölü gömme uygulamaları, insanın ölüm bilinci geliştirdiğini göstermektedir. Örneğin, Irak'taki Şanidar Mağarası'nda bulunan ve "Çiçekli Gömü" olarak adlandırılan bulgu, mezarın içine bilinçli biçimde çiçeklerin bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bu eylem hem ölen kişiye saygıyı hem de ölüm sonrası yaşam inancını ima eden erken ritüel davranışların varlığına işaret eder (Foroughi ve Javadi, 2017: 70–72).

Şekil 7. Şanidar Mağarası'nda "Çiçekli Gömü" örneği ZME Science. (2020)

https://www.zmescience.com/science/flower-burial-neanderthal-shanidar-cave-04235/

Bir diğer önemli örnek, İsrail'deki Qafzeh Mağarası'nda bulunan Homo sapiens mezarlarıdır. Burada bulunan kalıntılar, bireylerin bilinçli şekilde açılmış mezarlara gömüldüğünü ve bu gömülere çeşitli eşyaların eşlik ettiğini göstermektedir (Bogucki, 2013: 94–95).

Şekil 8. Qafzeh Mağarası'nda bulunan Paleolitik mezarlardan biri (Homo sapiens, M.Ö. ~90.000).
https://journals.openedition.org/paleo/docannexe/image/4848/img-8-small580.jpg

Anatomik olarak modern görünüme sahip bu insanlar, yaklaşık 130.000 yıl önce Afrika'dan Yakındoğu'ya göç ederek Skhul ve Qafzeh gibi mağara yerleşimlerinde yaşamışlardır. Bu bölgelerdeki arkeolojik kazılarda elde edilen iskelet kalıntılarının bir bölümü, tarih öncesi bilinçli defin uygulamalarına dair önemli ipuçları vermektedir (Bogucki, 2013: 94–95).

Bu gömüde, bireyin bedeni çevresine dikkatle yerleştirilmiş boncuklar, kemik aletler ve kırmızı okra ile birlikte defnedilmiştir. Nesnelerin düzeni, törensel bir planlamayı ve ölüm sonrası yaşam inancını yansıtır. Bu uygulama, Paleolitik dönemde ölü gömme ritüellerinin gelişmiş sembolik yapısını göstermektedir (Bogucki, 2013: 95; Gombrich, 1999: 28).

Şekil 9. Sungir gömülerinden boncuklarla gömülmüş bir iskelet

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Sunghir-tumba_paleol%C3%ADtica.jpg

Şekil 10. Sungir Gömüsü

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Sunghir-tumba_paleol%C3%ADtica.jpg

Neolitik dönemde insanın ölümle kurduğu ilişki, yalnızca gömme ile sınırlı kalmamış, bedenin parçalanması ve kafatası modifikasyonlarıyla yeni anlam katmanları kazanmıştır. Kil veya alçıyla sıvanan kafataslarının, insan yüzü biçiminde yeniden yapılandırılması, bu objelere ritüel bir kimlik kazandırdığını gösterir (Bogucki, 2013: 96; Gombrich, 1999: 28).

Şekil 11. Neolitik Çağ Sıvalı kafatası,

https://arkeokultur.com/gobeklitepede-kafatasi-ayini

Bireyin ölüm sonrası kimliğine dair bu tür ritüel uygulamalar, yalnızca gömme biçimiyle sınırlı kalmamış; mağara duvarlarına yansıyan sembollerle de ölümün anlamı görsel bir anlatıya dönüşmüştür (Gombrich, 1999: 21; Lewis-Williams, 2004: 112).

2.1.1. Mağara Resimlerinde Ölüm ve Av Sembolizmi

Ölüm olgusu, insanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıkmış ve tarih boyunca kültürel ifadelere konu olmuştur. İlk insan topluluklarının mağaralarda yaşadığı dönemlerde bile, ölümle ilgili duygularını ve düşüncelerini çeşitli semboller aracılığıyla ifade ettikleri görülmektedir (Foroughi ve Javadi, 2017: 69; Gombrich, 1999).

Şekil 12. Altamira Mağarası'nda Boğa Tasviri ve El İzleri (Arkeofili, 2019: 1)
https://whc.unesco.org/en/list/936/gallery/

Altamira Mağarası'nda boğa betimi ve el şablonları, mağara sanatının sembolik gücünü ortaya koyar.

Tarih öncesi mağara resimleri yalnızca hayvan figürlerinden ibaret değildir. Dikkat çeken bir diğer unsur, el şablonlarıdır. Paleolitik dönemin insanı, ellerinin şablonlarını renkli boyalarla duvarlara yansıtarak varlığını ifade etmiş, adeta "buradaydım" demiştir. Farklı coğrafyalarda benzer biçimlerde yapılan bu tasvirler, evrensel bir sembolik dile işaret eder. Bu ellerin, topluluğun ritüellerine katılan bireylere ait olduğu düşünülmektedir.

Dolayısıyla yalnızca bir iz değil, toplumsal hafıza ve ruhani aidiyetin göstergesi olarak yorumlanabilir (Aubert, 2014: 2).

Şekil 13. Trois Freres Mağarası'ndaki Hayvan Betimlemesi

49) https://www.donsmaps.com/images36/p64two600dpiscan_503sorcerer.jpg

Trois Frères Mağarası'nda yer alan doğaüstü betimlemeler, insan-animal karışımı figürlerle ölüm ve yaşam döngüsüne dair inançları yansıtır. Bu figürler, erken dönem inanç sistemlerinin sanatsal yansımaları olarak değerlendirilir (Gombrich, 1999: 35).

Fransa'nın güneyinde yer alan ve yaklaşık 17.000 yıllık bir geçmişe sahip olan Lascaux Mağarası, bu resimlerin anlaşılması açısından önemli veriler sunar. Duvarlarda bodur atlar, bizonlar, çatallı boynuzlu geyikler gibi birçok hayvan figürü yer alır. Bazı betimlemelerde hayvanlar durağan, bazılarında ise hareket hâlinde tasvir edilmiştir. Bu figürler av ritüellerinin bir parçası olarak düşünülmekte, doğa üzerindeki hâkimiyet arzusu ile ilişkilendirilmektedir (Hariri, 2018: 68).

Şekil 14. Lascaux Mağarası Kuş Başlı İnsan Vücutlu Betimleme

https://www.donsmaps.com/troisfreres.html

Tarih öncesi dönemde ölüm, doğa ve yaşamla iç içe ritüellerle anlamlandırılırken; Antik Çağ'da bu anlayış daha sistematik inançlara, tanrısal anlatılara ve simgesel objelere dönüşmüştür. Ölüm artık yalnızca bireysel bir son değil, öteki dünyaya geçişin evrensel bir sahnesi olarak betimlenmiştir. Bu dönemde sanat ve inanç, ölüm temasını hem dinsel hem de toplumsal bir ifade alanına taşımıştır (Assmann, 2001: 37; Cömert, 2010: 54).

2.2. Antik Çağ'da Ölüm Teması

İnsanlık, ilk uygarlıkların ortaya çıkışından itibaren ölüm olgusunu daha sistematik inançlar ve sembolik sanat formları aracılığıyla yorumlamaya başlamıştır. Antik Çağ boyunca farklı coğrafyalardaki toplumlar, ölümle ilgili inanç ve ritüellerini geliştirmiş; bu ritüeller mimari, heykel, resim ve gündelik objeler gibi çeşitli sanat yapıtlarına yansımıştır. Böylece ölüm teması, bu dönemde yalnızca bireysel bir son olmanın ötesine geçerek kamusal anıtlar, mezar sanatları ve dini törenlerle ifade bulan evrensel bir sahne haline gelmiştir (Yıldız, 2022: 91).

2.2.1.Antik Mısır'da Ölüm

Antik dünyanın en eski medeniyetlerinden Mısır ve Mezopotamya, ölüm temasını kurumsallaşmış inanç sistemleriyle ele almışlardır. Eski Mısır'da ölüm, bir son değil "öteki dünyaya geçiş" olarak görülmüştür. Mısırlılar, ruhun bedenle tekrar buluşacağına inandıkları için bedeni mumyalayarak korumuş ve mezarlarına ölen kişinin yeni yaşamında gerekecek eşyaları bırakmışlardır. Firavun mezarlarından çıkan oyun aletleri, giysiler, kozmetik malzemeler, gıda ve hatta hizmetkâr heykelcikleri (şabti) bu inancın maddi kanıtlarıdır (Şekil 15) (Assmann, 2001; Wilkinson, 2003).

Şekil 15. Şabti (Ushabti).
https://www.worldhistory.org/img/r/p/1500x1500/176.jpg.webp?v=1727161461-1727161484

Mimari olarak da Mısırlılar, ölüyü ebedi yolculuğunda barındırmak üzere piramitler ve oyma kaya mezarları gibi anıtsal yapılar inşa etmişler; lahitlerini başlangıçta ev biçiminde tasarlayarak içine konulan kişinin adeta yeni bir eve "doğmasını" sağlamayı amaçlamışlardır (Assmann, 2005: 96).

Şekil 16. Keops Piramidi, Giza, Mısır.
https://www.goodfreephotos.com/egypt/giza/great-pyramid-in-the-landscape-in-giza-egypt.jpg.php?utm_source=chatgpt.com#google_vignette

Mezopotamya uygarlıklarında da benzer şekilde ölüm, bu dünyadan göç edenlerin ruhlarının yeraltı dünyasında varlığını sürdürdüğü bir döngünün parçasıydı. MÖ 3. binyıla tarihlenen erken Mezopotamya mezarlarında ve Ur Kraliyet Mezarlığı gibi buluntularda, ölüyle birlikte gömülen zengin eşyalar ve kurban edilen hizmetkarlar, bu kültürlerin ahiret inancını ve sosyal statü göstergelerini yansıtmaktadır (Pollock, 1999: 212).

Şekil 17. Bronz figür.
https://collectionapi.metmuseum.org/api/collection/v1/iiif/322573/2177802/main-image

Nitekim Mezopotamya ve Mısır, bilinen en erken lahit örneklerine ev sahipliği yapmıştır. Pişmiş toprak ya da ahşap malzemeden yapılan bu lahitlerin üzerine, yeniden dirilişe duyulan inancı simgelemek amacıyla pencere ve kapı motifleri işlenmiştir. Aynı şekilde her iki kültürde de ölüm, yalnızca bireysel bir son değil; dinsel ve toplumsal anlamlarıyla geniş kapsamlı bir olgu olarak kabul edilmiş, tapınak duvarlarında, anıtsal stellerde ve cenaze metinlerinde yoğun biçimde temsil edilmiştir. Bu anlayış, ölümün hem maddi kültürde hem de sembolik anlatımlarda güçlü bir iz bıraktığını göstermektedir (Assmann, 2001; Teeter, 2011; Aruz, 2003).

Anadolu Uygarlıkları: Mezopotamya ile yakın etkileşim içindeki Anadolu coğrafyasında da ölüm teması benzer biçimde derin bir kültürel önem taşımıştır. Hititler gibi Anadolu'nun antik medeniyetlerinde, ölüm ve yeniden doğuş döngüsü çeşitli ritüellerle kutlanmıştır. Hititler krallarının cenazelerinde genellikle yakma (kremasyon) ritüeli uygulamış; bu törenlerde kurban edilen hayvanlar ve sunulan yiyecek-içecekler

kayıt altına alınmıştır. Arkeolojik bulgular, Anadolu'da ilk kremasyon gömü örneklerinin Kalkolitik Çağ'a kadar uzandığını göstermektedir: Mersin yakınlarındaki Olba'da ortaya çıkarılan ve MÖ 5. binyıla tarihlenen iki urne (kremasyon kabı), ölü küllerinin saklandığı kaplar olarak Mezopotamya'daki Halaf kültürünün etkisini yansıtmaktadır (Yıldız, 2022: 88).

Şekil 18. Mersin–Olba bölgesine ait kremasyon urnesi.

https://i.pinimg.com/originals/6d/8f/d1/6d8fd1bd16738b8b928e1ed1ea90e645.jpg

Anadolu'daki ölüm temasının sanatla buluşmasına dair önemli bir eser, İnandık Vazosu'dur. Erken Hitit dönemine (MÖ 17. yy) tarihlenen bu büyük boyutlu seramik vazo üzerinde kabartma halinde bir ritüel sahnesi yer alır. Detaylarda, bir boğa kurbanı, tanrıya dua eden figürler ve dini tören sahneleri dikkat çeker.

Her ne kadar doğrudan bir ölüm sahnesi olmasa da, bu ritüeller yaşamın döngüselliğini ve tanrılarla iletişimi temsil ederek ölümle iç içe geçmiş bir kültürel anlatı sunar (Öztan, 2009: 134).

Şekil 19. İnandık Vazosu, Erken Hitit Dönemi, MÖ 17. Yy

https://thumbs.dreamstime.com/b/terracotta-inandik-vase-museum-anatolian-civilizations-terracotta-inandik-vase-museum-anatolian-civilizations-163423498.jpg?w=992

Vazo üzerindeki sahnelerde dini ritüeller, tanrılara sunulan adaklar ve kutsal birliktelik sahneleri yer alır. Bu vazo, Hitit sanatında ritüel ve sembollerin nasıl bir araya getirildiğine dair önemli ipuçları barındırır. Hititlerde yaşam, ölüm ve kutsal olan arasında kurulan bu ilişki, sanat objelerinde soyut ama güçlü imgelerle yansıtılmıştır. Bu bağlamda İnandık Vazosu, Anadolu'da ölüm temasının sembolik temsiline dair güçlü bir örnektir (Mellink, 1991: 142).

2.2.2. Antik Yunan'da Ölüm

Antik Yunan toplumunda ölüm, hem mitolojik hem sosyal boyutuyla kapsamlı bir temadır. Mitolojide Hades'in yeraltı ülkesi, Styx Nehri'nden geçerek varılan, ruhların sonsuz kadere uğradığı bir diyardır. Bu inançlar, Yunanların cenaze uygulamalarına da yansımıştır. Cenaze törenleri genellikle üç aşamalıydı: ölen kişinin bedeninin yıkanıp evinde sergilenmesi (prothesis), ardından yas alayıyla mezara taşınması (ekphora) ve son olarak toprağa verilmesi veya yakılması. Bu aşamalar, dönem sanatında da kayıtlıdır; nitekim pişmiş topraktan yapılmış ekphora sahnesi figürinleri veya vazolar üzerine çizilen cenaze töreni resimleri, toplumsal bellekte ölümün yerini göstermektedir (Garland, 2001: 45-47).

Şekil 20. Siyah figürlü Lekythos, MÖ 490-470
https://www.academia.edu/1644181/E_Alka%C3%A7_Tarsus_M%C3%BCzesinde_Bir_Grup_Lekythos_Olba_XIV_2006_53_70

Antik Yunan'da usulüne uygun defin yapmak hem dini hem toplumsal bir görev kabul edilirdi. Aile üyeleri, ölen yakını için mezar yaptırmak ve onu işaretlemek zorundaydı; mezar üzerine küçük toprak tepecikler, stel adı verilen yazıtlı taşlar, heykeller veya seramik vazolar dikilerek ölünün yâd edilmesi sağlanırdı (Yıldız, 2022: 91).

Şekil 21.Ön Tarafında Yazıt Bulunan Pişmiş Toprak Urne, 42,2 x 26,7 cm

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/245543

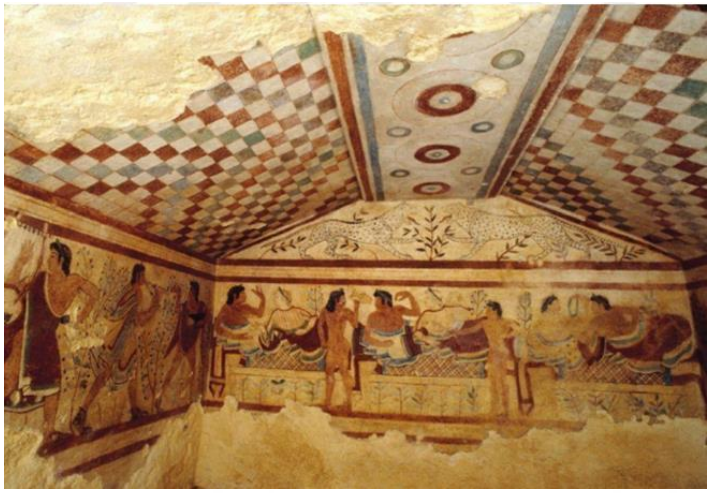
Antik Yunan'da ölü yakma (kremasyon) uygulamasına paralel olarak geliştirilmiş ve külleri saklamak amacıyla kullanılmıştır. Baş kısmı ayrı üretilip gövdeye oturtulan bu tür kaplar, çoğunlukla ölen kişiye ait idealize edilmiş bir yüz temsili içerir. Bu kişiselleştirilmiş kaplar, yalnızca işlevsel birer küp olmanın ötesinde, ölüyle bireysel bir bağ kurulmasına da aracılık eder. Özellikle Atina çevresinde yaygın olan bu tür urneler, mezar alanlarında hem kimlik belirleyici bir unsur olarak hem de anı nesnesi olarak yer almıştır. Antik Yunan ölüm kültüründe bedenin yakılarak yok edilmesinden sonra geriye kalan külleri korumak, ruhun huzur bulması ve bireyin unutulmaması için önemli bir ritüeldi. Figüratif urnelerin kişiyi hem fiziksel hem de sembolik olarak yeniden kurduğu düşünülebilir; bu yönüyle, ölüm sonrası kimlik, bellek ve temsil ilişkilerini ortaya koyan çarpıcı örneklerdendir (Boardman, 1985; Kurtz & Boardman, 1971).

Şekil 22. Pişmiş Toprak Kanopik Urne 55,2 cm

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/246138

Etrüsk ve Roma Dünyası İtalya yarımadasındaki Etrüskler, ölüm temasını sanatta en canlı yansıtan toplumlar arasındadır. Roma öncesi dönemde yaşamış olan Etrüskler, mezarlarını adeta yaşayan birer mekan gibi tasarlamışlar; geniş yeraltı oda mezarlarından oluşan nekropollere "ölüler şehri" adını vermişlerdir. Etrüsk yerleşimlerindeki mezar odaları, duvarlarına çizilmiş renkli fresklerle ünlüdür. Bu fresklerde cenaze şölenleri, danslar, müzik ve günlük hayattan neşeli sahneler betimlenmiştir. Özellikle Leoparlı Mezar gibi örneklerde, ölülerin ölüm sonrası yaşamda da yaşamdaki zevklerini sürdüreceğine dair bir inanç sezilir (Haynes, 2000; Steingräber, 2006).

Şekil 23. Etrüsk Duvar Resmi, Corneto'da Leoparlı Mezar'ın duvar resimleri, "Dans ve Ziyafet" İ.Ö.V. yy**.**
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/27/Tomba_dei_leopardi%2C_470_ac_ca._01.jpg/1280px-Tomba_dei_leopardi%2C_470_ac_ca._01.jpg

Erken Roma dönemi, birçok cenaze geleneğini Etrüsklerden devralmıştır. Roma'da atalar kültü gelişmiş, soylu aileler ölen akrabalarının büstlerini evlerinde sergileyerek onları onurlandırmıştır. Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde ise mermer lahitler (sarkofajlar) üzerine ayrıntılı rölyef sahneleri işlenmesi yaygınlaşmıştır. Örneğin, savaş sahneleri, Amazonlarla mücadele veya Meleager'ın avı gibi mitolojik konular Roma lahitlerinin üzerinde sık görülen motiflerdendir – bunlar genellikle ölümün kahramanca ve evrensel yönünü imgeleştirir (Boardman, 2016: 224; Honour & Fleming, 2010: 92). Roma toplumunda da cenaze törenleri alaylı geçitlerle (pompa) yapılır, ölü için ağıtlar yakılır ve belirli ölüm yıldönümlerinde anma festivalleri düzenlenirdi. Bununla birlikte, Antik Çağ'ın sonlarına doğru Hristiyanlığın yayılmaya başlamasıyla birlikte ölüm teması yeni bir manevi çerçeveye oturmaya başlamış, örneğin katakomblardaki erken Hristiyan mezar fresklerinde farklı ikonografiler ortaya çıkmıştır (Kleiner, 2016: 155).

Şekil 24. Roma Dönemi'ne ait bir mezar freski**.**
https://www.worldhistory.org/uploads/images/16834.jpg?v=1671181768-1671607166

Bu konu doğrudan Orta Çağ kapsamına girse de, Antik Roma'da ölümün sanatsal temsili zaman içinde pagan geleneklerden Hristiyan ikonografisine doğru dönüşmüş; mezar freskleri ve lahitlerde bu geçişin erken örnekleri gözlemlenebilir (Yıldız, 2022: 94; Akurgal, 2005: 187).

Sonuç olarak, Antik Çağ'da ölüm teması farklı kültür ve coğrafyalarda zengin bir ifade alanı bulmuştur. Her toplum, kendi inançları ve dünya görüşü çerçevesinde ölümün anlamını yorumlamış; mezar mimarisinden küçük defin objelerine, duvar resimlerinden vazolara kadar çok çeşitli materyal ve sanat dalında bunu görünür kılmıştır. Bu dönemdeki ortak payda, ölümün yeni bir başlangıç veya ruhsal yolculuk olarak kabul edilmesi ve bu düşüncenin sanat ile ritüel pratiklere yansıtılmasıdır. Dolayısıyla Antik Çağ sanatında ölüm, hem arkeolojik buluntularla takip edilebilen somut bir gerçeklik (mezarlar, lahitler, iskeletler, sunular) hem de kültürel belleği yansıtan sembolik bir anlatı olarak karşımızda durmaktadır (Akurgal, 2005: 176–190; Yıldız, 2022: 92–96).

Bu bağlamda, sonraki bölümde Orta Çağ ve Rönesans boyunca ölüm temasının nasıl dönüşümler geçirdiği incelenerek, geçmişten günümüze sürekliliği ve değişimi ortaya konacaktır.

2.3. Orta Çağ ve Rönesans'ta Ölüm Teması

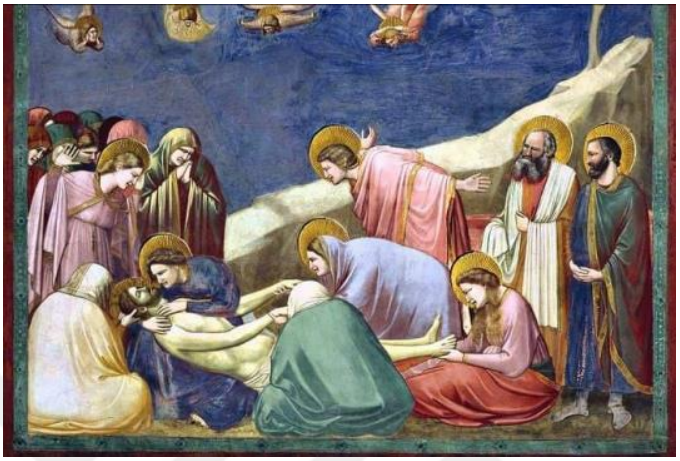
Antik Çağ sürecinde ölüm temasının değerlendirilmesinin ardından gelişen süreçte Orta Çağ ve Rönesans döneminin güncellik kazandığı görülmektedir. Gelişen sürece uygun şekilde Orta Çağ ve Rönesans döneminde de ölüm olgusuna yönelik perspektifin değişkenlik kazandığının söylenmesi mümkündür.

M.S. 476 yılında Batı imparatorluğunun çökmesi sonucu Orta Çağ başlamıştır. Rönesans'a kadar devam edecek olan bu dönem, Karanlık Çağ şeklinde isimlendirilmektedir. Karanlık Çağ olarak isimlendirilse de birçok alanında değişimler görülmüştür. Bu değişimler sanat alanında da kendisini göstermeyi başarmıştır.

Avrupa'da Hristiyanlığın yaygınlık göstermesi ve kilisenin etkili olması, Roma İmparatorluğunun çökmesine ve Rönesans'a kadar devam edecek olan Orta Çağ'ın başlamasına ciddi etken oluşturmuştur. Ölümün ve hastalıkların çağı olan Orta Çağ, Skolastik felsefe, kilise, din ve inançları doğrudan benimseme tavrına girmiştir. Hristiyanlar, tanrılarını, kâinatı şekillendiren varlıklar olarak görmüşlerdir. Yunan tapınaklarına karşı nefretle yaklaşmışlar ve bu dönemden sonra Roma'da genellikle kiliseler, mezar kiliseleri ve vaftiz evleri inşa etmişlerdir (Albasan, 2023).

Modern dönem ve klasik dönem arasındaki önemli bir zaman dilimi olan orta çağ dönemi insan varlığının tanrı merkezli olmasını açıklamaya çalışmaktadır. Bu tarihlerde akıl, din aracılığıyla tekrardan düşünülmüştür. Akıl, düzen ilkesini değil yaratma ilkesini gerçekleştirmek için kullanılmıştır. İnsan-ruh çerçevesinde kişisel yönelimler dışında inanç ve toplumsal kültür birliği vurgulanarak fiziksel zayıflıkların giderildiği bilinmektedir. Fiziksel zayıflıklar cinsiyete bağlıdır. Kadınlar erkelere göre zayıf ve

güçsüz görülmesinin yanında bir de bedenleri günahkâr sayılmaktadır. Bu dönemde beden ‘en büyük düşman’ olarak algılandığı görülmektedir. Orta çağda bedene ve insana olan bakış açıları değişmektedir (Kef, 2018: 22-41).

Şekil 25. Giotto Di Bondone’nin “Ağıt” isimli eseri, Scrovegni Şapeli, 1306

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3a/Giotto_-_Scrovegni_-_-36-_-_Lamentation_%28The_Mourning_of_Christ%29_adj.jpg/972px-Giotto_-_Scrovegni_-_-36-_-_Lamentation_%28The_Mourning_of_Christ%29_adj.jpg

Orta Çağın son dönemlerine gelindiği zaman veba hastalığı ile birlikte toplu ölümler yaşanmıştır. Kilisenin bu durumda çaresi kalması sanat ve düşünce tarzında değişimlerin yaşanmasına zemin oluşturmuştur. Bireysellik ve özgünlük Rönesans’ın oluşmasına temel oluşturan öğeler olmuştur. Rönesans geliştirmiş olduğu düşünce yapısı ile bütün dünyayı etkilemeyi başarmıştır. İdealleri arasında doğallık ve güzellik bulunmaktadır ancak her dönem ve düşünce tarzında olduğu gibi Rönesans akımında da ölüm olgusu geniş bir yer kaplamaktadır. Bu dönemde baş gösteren veba salgını ve sonucundaki ölümler, sanatın kaçınılmaz konusu olmuştur (Duygu Şahin, 2024)

Şekil 26. Hans Holbein'in "Ölü İsa'nın Mezarı" isimli eseri, Basel, 1521

https://www.artchive.com/wp-content/uploads/2023/04/The-Body-of-the-Dead-Christ-in-the-Tomb-Holbein-Hans-1521-2.jpg

Rönesansı güçlü bir şekilde temsil eden isimler arasında Michelangelo yer almaktadır. Mimari ve resim alanında çalışmalar yapan Michelangelo resimlerinde kullanmış olduğu figürleri heykelleştirerek ortaya çıkardığı bilinmektedir. Konusu genel itibariyle İncil ve Tevrat'tan alınmıştır ve heykellerindeki figürlerin anatomik hatlarına oldukça fazla önem verilmiştir. Figürlerin dev boyutta oldukları ve ruhsal durumlarının fizyolojik bütünlüklerinin yansıtıldığı bilinmektedir. İnsan bedenini anıtsallık olarak ele alan Michelangelo insan vücudunun tüm kaslarını ve sinir hareketlerini tasvir ederek öncelikle Rönesans'ın ikinci yarısına ait heykelleri ile dikkatleri çekmektedir.

Leonardo'nun insan ve evren arasındaki orantının aksine Michelangelo insanın tüm yönlerine odaklandığı bilinmektedir. Rönesans'ta sabit olan durağanlık taşıyan figürler Barok dönemde hareketlilik kazanmaktadır. Michelangelo heykellerindeki bedenlerin yere bütün ağırlıklarıyla sabit şeklide temas etmeleri görülmektedir. Barok heykel sanatındaki figürlerin hareketli olaylardan anlık olarak görüntü içermektedir. Kıyafetlerin bedeni ve duruşu gösterdiği bilinmektedir. Bedende yumuşak geçişler ile gerçekçi görüntüyü sağlamaya çalışan rönesans zıt olarak köşeli ve sert formlar kullanmaktadır. Böylelikle bedenin biyolojik bir varlık olarak ölümlü olma fikrini sanata yansıtmaya başlamışlardır. (Murray, 1988; Hibbard, 1974)

Şekil 27. Michelangelo'nun Pieta'sı

https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0_%28Michelangelo%29

Ölümden sonra bedenden ayrılan ruha ne olduğu tarih boyunca üstünde durulan bir konu olmuştur. İnsanın verdiği hayat mücadelesinde sonucunun ölümle sonuçlanması gerçeği diğer dünyada yeniden doğacağı düşüncesi ile birleşerek benimsenmektedir. Öteki dünya inancı ruhun bedenden ayrılması ile varlığını başka bir biçimde sürdürmesi varsayılmış, ölüm gerçeğinin daha kolay kabullenilmesini sağlamıştır. İlk varlığından itibaren insanın sonsuz bir varlığa inanmak istemesi ve yok olma düşüncesinden uzak kalması görülmektedir. Bu açıdan ruhun bedenden ayrı olarak bedenin ölmesinden sonra da yaşamaya devam etmesi insanların bir sonla karşılaşmama isteğinden kaynaklı ortaya çıkan bir düşünce sistemidir. Bu tarz düşüncelere sahip olmak insanı beden ölse dahi yok olmayacağı konusunda rahatlatmaktadır. Fiziksel ruhun ayrı düşünülmesi sonucunda fiziksel bütünlüğün korunmaya çalışılmasına rağmen beden, 'içindekinden' bir anlamda 'özünden' ayrılarak parçalanmalara gitmektedir (Plato, MÖ 4 yy.; Britannica, t.y.; Wright, 2016; Descartes, t.y.).

2.3.1. Hristiyanlıkta Ölümün Sanatsal Temsili

Orta Çağ sürecinin güncellik kazanmasıyla birlikte Hristiyanlık dini bir yönelim ve perspektif olarak önem kazanmaya başlamıştır. Rönesans döneminde de önemini sürdüren Hristiyanlık inancında ölüm temasının değerlendirilmesi ve önceki süreçlere göre farklarının belirlenmesi önemlidir. Bu doğrultuda Hristiyanlık inancında ölüm temasına yönelik 1600'lü yıllarda Avrupa'da ekonomik canlanmanın yaşanmasıyla birlikte, dini temalı resimlerin sayısında bir azalma gözlemlenmiştir. Bu durumun en belirgin nedeni, ekonomik güç kazanan burjuvazinin yani kent soylu sınıfın sanat beğenisinin yön değişimine etkide bulunmasıdır. Barok dönemi kapsayan bu süreçte, toplumun belirli kesimlerinin ekonomik açıdan güçlenmesi, sanatsal üretim üzerinde de belirleyici bir rol oynamıştır. Kavram olarak "boncuk dizini" anlamına gelen *Barok* hem yaşam tarzında hem de sanatta gösterişli ve abartılı görünümlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde amaç, boş alanları en etkileyici ve estetik biçimde süsleyerek doldurmaktı. Barok dönemde sanatçılar iki farklı yönelimi benimsemişlerdir: Bir kısmı, dini etkilerle ölümün hatırlatılmasına odaklanan eserler üretirken, diğerleri ise günlük yaşamı yüceltici, karamsarlık yaratmayan, neşeli ve eğlenceli tarza sahip çalışmalar ortaya koymuştur (Britannica, t.y.).

Bu dönemin sanat anlayışını yansıtan örnekler arasında, Pieter Claesz'in 1630 tarihli Vanitas adlı eseri, Antonio Pereda'nın 1640–1650 yıllarına tarihlenen Dünyanın Geçiciliği tablosu, Maria van Oosterwyck'in 1668 tarihli Vanitas'ı ve Jacques de Claeuw'un 1677 tarihli Vanitas adlı eseri yer almaktadır (Fenkart, 2015).

Şekil 28. Pieter Claesz Vanitas
https://www.researchgate.net/publication/359227385/figure/fig5/AS:1133732815745024@1647314375178/Still-Life-with-a-Skull-and-a-Writing-Quill-1628-Pieter-Claesz-In-this-still-life.jpg

Maria van Oosterwijck'in Vanitas (1668) adlı eseri, yaşamın geçiciliğini ve dünyevi zevklerin boşluğunu simgeler. Kafatası, kum saati, solmuş çiçekler, kelebek ve küre gibi nesneler; ölümün kaçınılmazlığına, zamanın akışına ve bilginin sınırlılığına dikkat çeker. Sanatçı bu yolla "memento mori" düşüncesini, yani ölümü hatırlama çağrısını görselleştirir. Aynı zamanda dünyevi tutkuların anlamsızlığına karşı bir uyarı niteliği taşır (Stechow, 1966).

Şekil 28. Maria Van Oosterwijck Vanitas 1668
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vanitas-Still_Life,_Oosterwijck.jpg

Tarihsel toplumlarda anı yaşama düşüncesi, tek yönlü bir bakış açısıyla sınırlı kalmamıştır. Düşünsel ve dinsel öğeler kimi zaman birbirine zıt biçimde varlık göstermiş; özgür düşüncenin yaygınlaşmasıyla birlikte özellikle sanatsal alanda gelişim gözlemlenmiştir. Modern dünyada ise ölüm daha çok soyut bir kavrama dönüşmüş, imgeler aracılığıyla temsil edilmiştir. 17. ve 18. yüzyıl vanitaslarında ise meyve ağırlıklı kompozisyonların sıkça kullanıldığı görülmektedir (Britannica, t.y.).

2.3.2. Rönesans Sanatında Ölüm

Orta Çağ'da Hristiyanlık inancının önem kazandığı süreçte Rönesans etkinlik kazanmış ve toplumun günlük, toplumsal, kültürel, yaşamsal değerlerini değiştirmenin yanında ölüm temasına yönelik perspektifin de değişmesine neden olmuştur. Her dönemde de ölüm konusuna oldukça fazla eğilen sanatçılar, bu konuda değişik sahneler, yorumlar ve üsluplarla izleyiciye ölüm temasını aktarmışlardır.

Rönesans döneminde ölüm temasının en yoğun biçimde ele alındığı alan, şüphesiz ki dini içerikli konular olmuştur. Bu bağlamda, Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi sahnesi, dini temalar içerisinde en sık işlenen anlatımlar arasında yer almaktadır. Ancak Orta Çağ'ın sonlarına yaklaşıldıkça, dönemin düşünsel yapısı daha sert ve korkutucu bir nitelik kazanmaya başlamıştır; bilimsel etkinlikler kısıtlanmış, susturulmuştur. Buna karşın sanat, dini otoritenin yanında görünmekle birlikte, önemli başarılar elde etmiştir. Örneğin, Giotto geleneksel figüratif yaklaşımlardan ayrılarak İtalyan kadınlarını Meryem benzeri biçimlerde betimlemeye yönelmiş; Brunelleschi ise Gotik sanatı aşarak önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Rönesans sanatının bu bağlamda oluşturduğu zemin, Avrupa resim sanatının ilerleyen dönemlerindeki gelişmelerini biçimlendirmiştir. Bu süreçte, bireysel ve bağımsız bir resim anlayışı ortaya çıkmış; kimlik kazanan sanatçılar eserlerine imzalarını atmaya başlamışlardır (Kıyar, 2010: 61).

2.4. Realizm ve Romantizm'de Ölüm Teması

18. Yüzyılda Almanya ve İngiltere'de doğup Fransa gibi Avrupa ülkelerine yayılan Romantizm akımı, sanatçının bireyselliğini ön plana çıkararak yaratım sürecine özgürlük kazandırmıştır. Bu dönemin sanatçıları, entelektüel yaklaşımlardan uzaklaşıp düş gücüne ve kişisel ifadelere yönelmiş; geçici zaman karşısında tüm güzelliklerin bir gün sona ereceğini hatırlatmayı amaçlamışlardır. Ölüm, romantik sanatçılar için kaçınılmaz bir sondan ziyade, ruhsal bir dönüşüm alanı olmuş; kaçış arzusu, yalnızlık ve melankoliyle örülü bir anlatı biçimiyle eserlerine yansıtılmıştır. Sessiz, alacakaranlık ve ıssız mekânlar, insanın doğa karşısındaki yalnızlığını vurgulayan kompozisyonlarla birleştirilmiş; böylece ölüme yaklaşan ruh hâli doğayla iç içe sunulmuştur (Göktepe, 2020: 45–66).

Romantizmin ardından gelişen Realizm akımı, 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkarak Romantizm ve Klasisizm'e karşı bir tepki niteliği taşımıştır. Sanatçılar bu dönemde gündelik yaşamı ve sıradan insanın gerçekliğini konu edinmişler, dramatizasyon ve idealleştirmeden kaçınarak doğrudan gözleme dayalı üretimlerde bulunmuşlardır. Ölüm, bu anlayışta dramatik değil, yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir parçası olarak ele alınmıştır (Aslan, 2024: 1).

Romantizmde ölüm teması, duygusal yoğunlukla betimlenmiştir. Anne Louis Girodet'nin 1808 tarihli "Atala'nın Cenazesi" adlı eserinde olduğu gibi kahramanlık değil, içsel çatışma ve kırılganlık ön plandadır. Girodet, bu eserinde Atala'nın kendisiyle ve sevgisiyle olan ikilemi sonucunda intihar etmesini ve mağaraya gömülme ânını işler. Beyaz giysiler saflığı temsil ederken, Atala'nın yüzünün belirginliği ölümün naifliğine vurgu yapar. Bu sahne, Hz. İsa'nın mezara konuluş sahnesine göndermede bulunur (Göktepe, 2020) (Şekil 30).

Şekil 29. Anne Louis Girodet, "Atala'nın Cenazesi" (Louvre Müzesi, 1808)

https://www.wikiart.org/en/anne-louis-girodet-de-roussy-trioson/the-burial-of-atala-1808

Realizmin güçlü örneklerinden biri olan Gustave Courbet'in "Ornans'ta Cenaze" adlı çalışması, sanatçının amcasının cenazesine katıldığı gerçek bir olaydan yola çıkarak oluşturulmuştur. Courbet, bu eserde idealize edilmemiş figürlerle köylülerin cenaze törenini betimlemiş ve izleyiciye doğrudan bir ölüm temsili sunmuştur (Courbet, 1850) (Şekil 31). Bu yaklaşım, yükselen burjuvazi, sanayi devrimi ve sosyal değişimlerin etkisiyle birlikte Realist sanatçıların ölüm olgusunu sınıfsal farklarla ve toplumsal adaletsizliklerle ilişkilendirmesine yol açmıştır.

Şekil 30. Gustave Courbet'in, Orsay Müzesi'nde bulunan "Ornans'ta Cenaze" adlı çalışması, 1849-1850.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a0/Gustave_Courbet_-_A_Burial_at_Ornans_-_Google_Art_Project_2.jpg/960px-Gustave_Courbet_-_A_Burial_at_Ornans_-_Google_Art_Project_2.jpg

Edouard Manet'nin "Ölü Matador" adlı eseri, boğa güreşleri sırasında gözlemlediği ölüm sahnelerinden etkilenerek oluşturulmuş bir kompozisyondur. Bu resimde ölüm, doğrudan gözleme dayalı biçimde, süslemelerden ve dramatik anlatıdan arındırılmış olarak sunulur. Manet, Realist yaklaşımla ölüm temasını modern bir biçimde ele alarak izleyicinin gündelik yaşamla kurduğu ilişkiyi sorgulamaya yönelir (Cachin, 1983) (Şekil 32).

Şekil 31. Ulusal Sanat Galerisi'nde yer alan ve Edouard Manet tarafından oluşturulan "Ölü Matador" isimli eser, 1864.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4e/Edouard_Manet_073_%28Toter_Torero%29.jpg/960px-Edouard_Manet_073_%28Toter_Torero%29.jpg

Caspar David Friedrich'in 1809–1810 tarihli "Abbey in the Oakwood" adlı tablosu da romantik dönemin melankolik atmosferini güçlü biçimde yansıtır. Meşe ağaçları arasında yıkık bir manastırın yer aldığı bu sahnede doğa, ölümün sessiz tanığı hâline gelir. Sanatçı, manzarayı sadece estetik bir arka plan olarak değil, ölümün ve yıkımın temsilcisi olarak kullanır. Bu yaklaşım, romantik sanatın yalnızlık, sonluluk ve ruhsal derinlik gibi temaları nasıl benimsediğini gözler önüne serer (Wikipedia, 2025) (Şekil 32).

Şekil 32. Caspar David Friedrich, Abbey in the Oakwood1809–1810. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Caspar_David_Friedrich_-_Abtei_im_Eichwald_-_Google_Art_Project.jpg

Sonuç olarak, Realizm ve Romantizm akımları, ölüm temasını farklı anlatım biçimleriyle yansıtmıştır. Romantikler için ölüm, melankoli, ruhsal çatışma ve kaçış arzusu ile iç içeyken; Realistler için ölüm, yaşamın doğal bir parçası ve toplumsal bir gerçektir. Her iki akım da ölüm temasını sanatsal anlatının merkezine yerleştirerek, dönemlerinin düşünsel iklimini ve insanın varoluşsal sorgulamalarını eserlerine taşımıştır (Aslan, 2024: 1).

2.5. Modern ve Postmodern Sanatta Ölüm Teması

Sanat tarihinde ölüm temasının izini sürmek, yalnızca ikonografik bir takip değil; aynı zamanda insanın varoluşsal kaygılarına dair kolektif hafızanın izlerini de okumaktır. Orta Çağ'da dinsel kurtuluşun temsili olarak idealize edilen ölüm, Rönesans'ta bedensel ve ruhsal bir yeniden doğuş düşüncesiyle iç içe geçerken, Realizm ve Romantizm 'de bireyin yaşamsal dramına odaklanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise ölüm teması, sadece bireyin değil toplumun hafızası, savaşların yıkıcılığı ve kimliğin kırılganlığıyla ilişkilendirilmiş hem modern hem Postmodernist sanatçılar için güçlü bir sorgulama alanı haline gelmiştir. Bu dönemde sanatçılar, ölümle yüzleşme biçimlerini, belleği ve travmayı estetik bir dille yeniden kurgulamışlardır.

Sanatçının üretim motivasyonu, felsefi düşüncede ve sanat tarihinin pek çok döneminde ölümle olan ilişki çerçevesinde şekillenmiştir. Sokrates'e göre sanat, insanın ölümsüzlüğe ulaşma çabasının bir ifadesidir (Plato, MÖ 4. yy). Bu bağlamda, özgün eser üretimi, bireyin bu dünyada iz bırakma arzusu olarak okunabilir. Modern ve post modern sanat anlayışı da bu temel üzerinden ölüm temasına yaklaşmış, ölümü yalnızca bir son değil; aynı zamanda varoluşun anlamı üzerine düşünmenin yolu olarak işlemiştir (Noland, 2023).

Modern sanat (yaklaşık 1880–1970), geleneksel değerlerle hesaplaşarak bireyselliği ön plana çıkarırken, ölüm temasını da artık dinsel çerçeveden çıkarıp psikolojik, sosyolojik ve politik boyutlarda yorumlamaya başlamıştır. Postmodern sanat ise bu mirası sorgulayan, parçalı anlatımlarla yeni anlamlar üreten bir yaklaşım benimsemiştir. Her iki dönemde de ölüm, sanatçılar için hem estetik hem kavramsal bir zemin sunmuştur (Foster, 1996; Taylor, 2005).

2.5.1. Edvard Munch

Norveçli dışavurumcu sanatçı Edvard Munch, çocukluk ve gençlik döneminde yaşadığı kayıplar nedeniyle ölüm temasını derinlemesine işlemiştir. Kız kardeşini tüberkülozdan kaybeden sanatçı, Hasta Çocuk (1885) adlı eserinde bu kaybın izlerini görselleştirir. Figürün solgun teni, melankolik atmosferi ve fırça darbeleri, duygusal yoğunluğun plastik karşılığını oluşturur (Munch Museet, 2025). Munch, bu eserle yaşam–ölüm, huzur–acı, umut–çaresizlik gibi zıtlıkları aynı kompozisyon içinde yansıtarak, ölümün bireysel bir travma olarak sanatla nasıl dönüştürüldüğünü gösterir.

Şekil 33. Edvard Munch, The Sick Child, 1885.
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Sick_Child_%28Munch%29

2.5.2. George Grosz

Birinci Dünya Savaşı'nı bizzat deneyimleyen George Grosz, savaşın dehşetini eleştirel ve sert bir dille eserlerine taşımıştır. Şerefe Noske! İşçi Sınıfı Silahsızlandırıldı (1919) başlıklı çalışmasında, dönemin savunma bakanı Gustav Noske'yi kanlı bir şekilde betimleyerek devrimci işçilerin katledilişine dikkat çeker. Grosz, ölüm temasını politik bir protestoya dönüştürmüş; bireysel trajediden ziyade kitlesel şiddetin dehşetini vurgulamıştır (Lederberg, 2017).

Şekil 34. George Grosz,1919

https://www.hatjecantz.de/george-grosz

2.5.3. Frida Kahlo

Frida Kahlo'nun yaşamı boyunca karşılaştığı fiziksel acılar, duygusal kırılmalar ve çocukluk travmaları, ölüm temasını onun sanatında merkezî bir konuma yerleştirmiştir. "Rüya (Yatak)"(1940) adlı eserinde, yatağının üzerinde konumlanan iskelet figürüyle yaşam ve ölüm iç içe sunulmuştur. Eserin merkezindeki çiçek tutan iskelet, ölümün hem korkutucu hem de sevecen bir varlık olabileceğine işaret eder. Yatağın gökyüzünde yer alması, Kahlo'nun ölüm düşüncesini huzurlu bir sonsuzlukla ilişkilendirdiğini düşündürmektedir (Herrera, 1983; Ertuğrul, 2022).

Şekil 35. Frida Kahlo, Rüya Yatak
https://chatsworthchalkfest.weebly.com/uploads/7/6/8/2/7682765/867068302.jpg

2.5.4. Christian Boltanski

Christian Boltanski, savaş sonrası dönemin ruhunu, kayıp ve hafıza kavramları üzerinden görselleştirmiştir. Ölü İsviçreli Stoku (1990) adlı yerleştirmesinde, ölüm ilanları, eski fotoğraflar ve yanıp sönen ampuller aracılığıyla ölümün soğuk yüzünü ortaya koyar. Fotoğraf burada yalnızca belge değil; aynı zamanda bireyin ölüm karşısındaki direncinin ve hatırlanma arzusunun simgesidir. Boltanski, sanat aracılığıyla hem anonim ölüleri görünür kılar hem de toplumsal hafızayı yeniden inşa eder (Caines, 2004: 18; Boltanski & Eccher, 1997: 31).

Şekil 36. Christian Boltanski, Ölü İsviçreli Stoku
https://www.centrepompidou.fr/

2.5.5. Anselm Kiefer

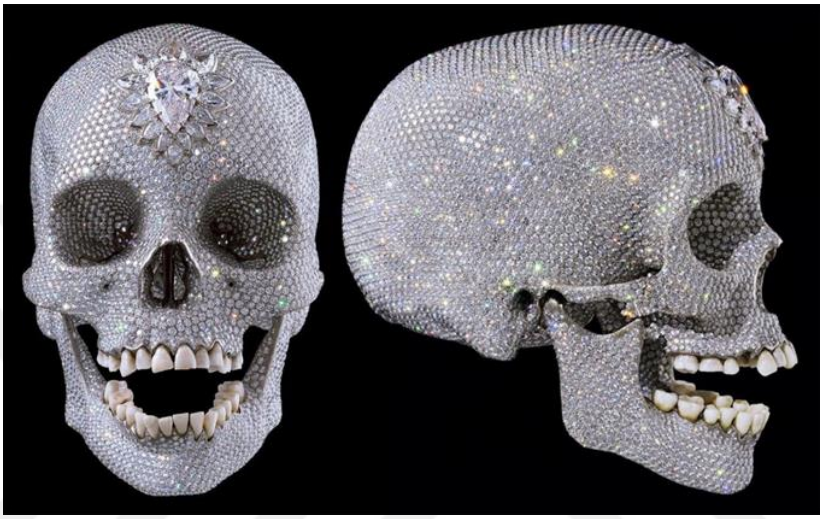
Anselm Kiefer'in sanatı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın karanlık geçmişiyle yüzleşme sürecini yansıtır. Toprak, saç, saman, kurşun gibi materyallerle çalışan sanatçı, Nurnberg Alanı (1982) adlı eserinde Nazi döneminin izlerini soyut biçimlerle görselleştirir. Kiefer, ölümün yalnızca bireysel bir son değil; aynı zamanda kolektif bir suçun ve hafızanın da simgesi olduğunu hatırlatır. Sanatında figürden çok iz, izlenim ve madde öne çıkar; bu da ölümün doğrudan değil, iz bırakarak var olduğunu düşündürür (Huyssen, 1989: 27).

Şekil 37. Anselm Kiefer, Nurnberg Alanı, 1982
https://www.artsy.net/artwork/anselm-kiefer-nurnberger-feld

2.5.6. Damien Hirst

Ölümü çürüme ve hastalılar kapsamında cam vitrinlerde sunan Damien Hirst, insanlar üzerinde şok edici ve çarpıcı bir izlenim yaratmak istemektedir (Wikipedia, 2025; TheArtStory, 2015).

Şekil 38. Tanrı Aşkına, 2007, insan dişleri, Beyaz Küp Galerisi Londra, İngiltere https://www.singulart.com/blog/wp-content/uploads/2024/03/For-the-Love-of-God-1.jpeg

Damien Hirst**,** çalışmalarında ölümü çağrıştıran birçok noktaya değinmiştir. Kısa ömürlü oluşları ile bilinen kelebeklerin çalışma içerisinde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Sanatçı bu imge ile yapıtlarının uzun süreli olmadığını, kendisinin var olduğu sürece eserlerinin de var olduğunu aktarmıştır. Bu durum her ne kadar sanatçıları rahatsız eden bir durum olarak görülse de Damien Hirst'e keyif verdiği ileri sürülmüştür. Böylelikle ölümsüzlüğü yakalayabilmek amacıyla çaba sarf etmemeyi ve kalıcı olmamayı hedef olarak görmüştür (Hirst, 2003).

2.5.7. Ahmet Güneştekin

1966 yılında Batman'da doğan Ahmet Güneştekin, çalışmalarını mitoloji, hafıza ve kültürel kimlik üzerine yoğunlaştırmıştır. Etnografik gözlemlerine dayanan üretimlerinde, mitolojik ögeleri güncel yorumlarla birleştirir. Sanatçı, 2013 yılından itibaren Marlborough Gallery ile uluslararası düzeyde temsil edilmektedir.

Ölümsüzlük Odası adlı enstalasyonu, Göbekli Tepe kazılarının morfolojik ve kavramsal izlerini taşır. İstanbul'da gerçekleşen Contemporary İstanbul etkinliğinde sergilenen bu çalışma, metal kafatasları, paneller ve boynuzlardan oluşan büyük ölçekli bir yerleştirmedir. Sanatçı bu eser aracılığıyla kültürel belleğin dönüşümünü ve göç gibi yerinden edilme temalarını sorgular (Güneştekin, 2023; RobbReport, 2018).

Şekil 39. Ahmet Güneştekin, Ölümsüzlük Odası, Enstalasyon (Ahmet Güneştekin,2018)

https://www.ifitshipitshere.com/wp-content/uploads/2021/07/skull-cu.jpg

Modern ve postmodern sanatçılar, ölümü toplumsal travmaların, politik baskıların, kimlik arayışlarının ve belleğin izleriyle şekillenen bir anlatı zemini olarak ele almıştır. Bu yaklaşım, ölüm temasının sanattaki tarihsel dönüşümünü görünür kılarken, çağdaş sanatçılar için de güçlü ve çok katmanlı bir ifade alanı yaratmıştır. Günümüzde sanatçılar, ölüm olgusunu kimi zaman estetik bir yüzleşme, kimi zaman da toplumsal hafızayı sorgulayan kavramsal bir araç olarak kullanmayı sürdürmektedir (Poggioli, 1968; Taylor, 2005).

3. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ÖLÜM TEMALI ESERLER ÜRETEN SANATÇILAR

3. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ÖLÜM TEMALI ESERLER ÜRETEN SANATÇILAR

Sanat tarihinde ölüm teması, farklı dönemlerde değişen anlamlar kazanarak sanatçıların ilgisini çeken temel konulardan biri olmuştur. Çağdaş sanat anlayışı içinde ise bu tema, geleneksel yaklaşımların ötesinde yeni yorumlarla ele alınmıştır. Ölümün varoluşsal boyutu, sanat üretiminde düşünsel ve simgesel bir alan yaratmış; bu durum farklı ifade biçimlerine yansımıştır. Bu bölümde, çağdaş sanat anlayışı doğrultusunda ölüm temasını merkezine alan bazı eser örneklerine yer verilmektedir (Sontag, 2004; Berger, 2013).

3.1. Aslı Aydemir

Aslı Aydemir, sanat üretiminde seramik malzemesini kullanmayı tercih etmiştir. Soma maden faciasında hayatlarını kaybeden 301 madencisinin anısına yaptığı yine 301 adet urnenin oluşturduğu yerleştirme, hayatını kaybeden madencilerin yalnızca bir sayı olarak ifade edilmesine karşı çıkmış, bu acının büyüklüğünü gösterme hedefinde bulunmuştur. Çoğu kültür ve dinde karşılaşılan ölü yakma ve küllerini de urnelere koyma geleneği, Türkiye'de genelin inanç ve kültürüne uymaması, yasal yollar ile bu geleneğin devam ettirilmemesi, fakat bu ölüm şeklinin bir facia ile gerçekleşmesinin fıtrat olarak görülmesini eleştirmektedir (Aydemir, 2016).

Şekil 40. Aslı Aydemir'in porselenden oluşturduğu 301 Urne, 2016. (http://www.asliaydemir.com/301urns.html)

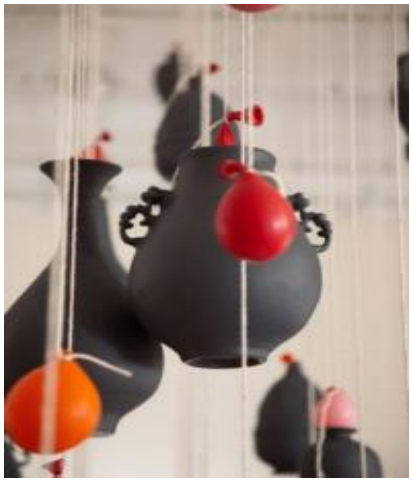
3.2. Jeanne Quinn

Yaklaşık olarak 50 adet tek renkten oluşan siyah vazoların içine, şişirilmiş kırmızı balonları yerleştirilmesi ve tavandan sarkıtılması ile oluşan 'Bin Küçük Ölüm' isimli enstalasyonunda Quinn, görenlerin kendi doğal sürecinde balonun sönmesi ve vazoların yere düşüp kırılması yani ölüme tanıklık edilmesi hedeflenmiştir. Bu duruma tanık olabilmek için izleyicilerin ölüm sürecine katılması gerekmektedir. (Quinn, 2009). (Şekil 42-43).

Şekil 41. Jeanne Quinn'in 2009 yılında, siyah porselenlerden oluşturduğu Bin Küçük Ölüm isimli eseri

(https://artaxis.org/jeanne-quinn/#jp-carousel-6865)

Şekil 42. Jeanne Quinn'in Bin Küçük Ölüm isimli eserinin detaylı görüntüsü (https://artaxis.org/jeanne-quinn/#jp-carousel-6866,

3.3. Yaşam Şaşmazer

Yaşam Şaşmazer'in beden formunu fragmanlara ayırarak yeniden yorumladığı Kabuklar serisi, ölüm ve kimliğin kaybı gibi varoluşsal meseleleri ele alır. Başsız ve kıvrılmış bu figür, bir cenin ya da mezar içinde yatan bir beden izlenimi yaratır. Figürün savunmasız hali, ölümün sessizliğine ve yalnızlığına bir göndermedir. Sanatçının tercih ettiği natürel yüzey ve insana yakın ölçü, izleyiciyle bedensel bir bağ kurmayı hedefler. (Zilberman Gallery, 2025; Ocula, 2024).

Şekil 43. Kaygusuz, K.(2023). Yaşam Şaşmazer–Kabuklar. https://kayhankaygusuz.com/wp-content/uploads/DSC6456.jpg

3.4. Kate MacDowell Canary

Kate MacDowell'ın seramikten ürettiği bu eserlerde, doğa formlarının içine yerleştirilen insan iskeleti, ölümün her canlının yapısına işlemiş bir gerçeklik olduğunu simgeler. Sanatçının porselen tercih etmesi hem kırılganlığı hem de bedenin geçiciliğini vurgular. Anatomik detaylar, izleyicide hem estetik bir hayranlık hem de varoluşsal sorgulamalara yol açar (This is Colossal, 2018).

Şekil 44. Kate MacDowell, Canary,

https://www.katemacdowell.com/canary.jpgErişim

3.5. Kate MacDowell Vanitas

Sanatçının bu çalışması, klasik Vanitas geleneğine çağdaş bir yorum getirir. Kafatası, kuşlar, yılan ve çiçek gibi ögeler; yaşamın geçiciliği, ölüm ve doğanın döngüselliği üzerine çok katmanlı bir anlatım sunar. Porselenin kırılgan yapısı, ölümü hem estetik hem de düşünsel bir düzlemde yeniden tanımlar. (Jobson, 2012; Staugaitis, 2018)

Şekil 45.KateMacDowell,Vanitas,2010.

https://www.katemacdowell.com/mementomori2.jpg

3.6. Kate MacDowell Seagrizzly

Seagrizzly adlı eserde, ölü bir kurt figürü detaylı biçimde betimlenmiştir. Açığa çıkarılmış kafatası, ölümün doğanın bir parçası olduğunu simgeler. Porselen malzeme, bedenin kırılganlığına ve yaşamın geçiciliğine gönderme yapar. (Jobson, 2012; Staugaitis, 2018)

Şekil 46. Kate MacDowell

https://www.katemacdowell.com/badgered.jpg

3.7. Ai Weiwei

Ai Weiwei'nin 2017 tarihli bu porselen tabak çalışması, mülteci krizinin sembolü haline gelen Aylan Kurdi'nin cansız bedenini geleneksel Çin seramik estetiğiyle bir araya getirir. Eserde, mavi-beyaz dekor tekniğiyle çizilmiş pastoral sahne, dramatik bir karşıtlık yaratacak biçimde bir trajediyle kesişir. Sanatçı bu tabakla hem tarihsel Çin porseleni geleneğini hem de güncel politik olayları bir araya getirerek ölüm temasını evrensel ve kültürlerarası bir anlatı düzeyine taşır.

Görselde yer alan güneş motifi ve çevreleyen yılan figürleri, yaşam ve ölüm döngüsüne göndermede bulunurken, merkeze yerleştirilen Aylan'ın bedeni izleyiciyi etik bir yüzleşmeye davet eder. Ai Weiwei bu çalışmasıyla, ölümün politik boyutunu görünür kılarken belleğin ve tanıklığın sanat yoluyla aktarılabileceğini vurgular (Foster, 2018: 144; Little, 2020: 93).

Şekil 47. Ai Weiwei

https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1532722226.pdf

4. BÖLÜM

UYGULAMALAR

4. BÖLÜM

UYGULAMALAR

Bu bölümde yer alan seramik yerleştirmeler, ölüm temasına bireysel, toplumsal ve ontolojik düzeyde yaklaşan bir sorgulama alanı sunar. Her bir çalışma hem malzemenin biçimsel olanaklarını hem de kavramsal arka planını kullanarak insanın ölümle kurduğu ilişkiyi farklı bağlamlarda görünür kılmayı amaçlar.

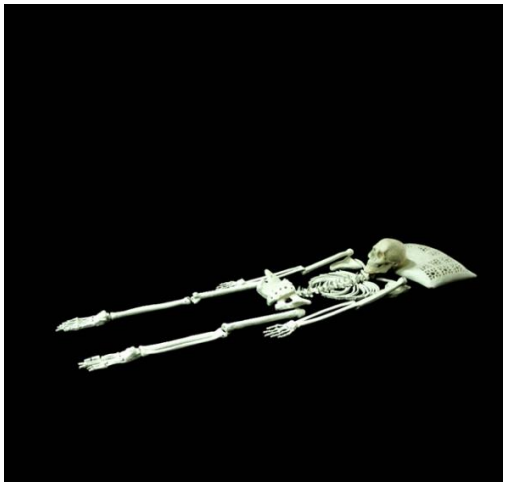
"Işıklar İçinde Uyu" adlı çalışmada ölüm ve bellek arasındaki ilişki; "Suskunlar" yerleştirmesinde bastırılmış ifade ve kırılganlık temaları; "Sofrayı Kuran Kaldırsın" başlıklı işte ise doğa, egemenlik ve çözülme kavramları merkezde yer alır. Her üç çalışma da seramiğin durağan fakat taşıyıcı yapısından yararlanarak, ölümün yalnızca bir son değil, aynı zamanda bir anlatı, iz ve direnç alanı olduğunu ortaya koyar. Bu çalışmalar, ölümün sanatsal ifade biçimleri üzerinden nasıl ele alınabileceğine dair bir yaklaşım sunar.

4.1. Işıklar İçinde Uyu

Bu çalışma, insanın ölüme karşı geliştirdiği varoluşsal tutumları ve belleğin sürekliliğine dair kavramsal sorgulamaları merkezine alan bir seramik çalışmadır. Çalışma iskelet formu ile ajur tekniğiyle biçimlendirilmiş bir yastıktan oluşur. Yastığın iç kısmına yerleştirilen ışık düzeneği, ajur boşluklardan süzülen film negatifleri aracılığıyla hem görsel hem kavramsal bir aktarım sunmaktadır.

İskelet figürü, yaşamın sonluluğunu ve bedenin maddi çözülmesini temsil ederken; içten aydınlatılan ajur yüzey, geçmişe ait izlerin ve bireysel hafızanın sembolik taşıyıcısı olarak kurgulanmıştır. Film negatifleri, görsel belleğin fiziksel temsilcisi olarak hem kişisel hem kolektif hafızaya göndermede bulunur. Bu bağlamda çalışma, ölüm sonrası yok oluş fikrine karşı belleğin sürekliliğini ve temsil gücünü öne çıkarmayı amaçlamıştır.

Çalışma, ölümü yalnızca fiziksel bir son olarak değil; hatıralar ve imgeler yoluyla süren bir anlam alanı olarak ele alır. Işık ve boşluk arasındaki geçiş, kaybolan ile geride kalan arasındaki ilişkiyi görünür kılar.

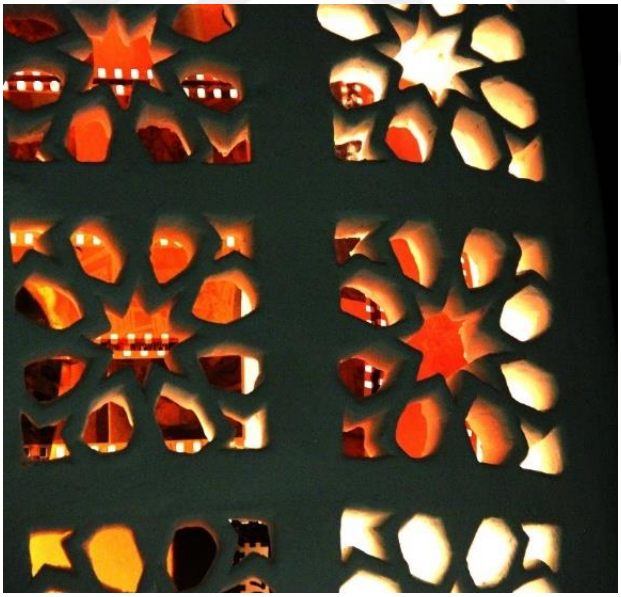

Şekil 48. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025
El ile şekillendirme, ajur tekniği 1000°C'de pişirim.

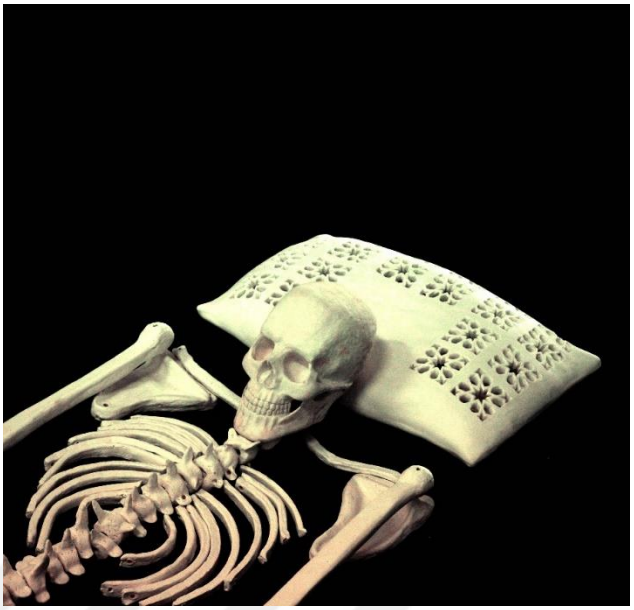
Şekil 49. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025.

El ile şekillendirme, ajur tekniği 1000°C'de pişirim.

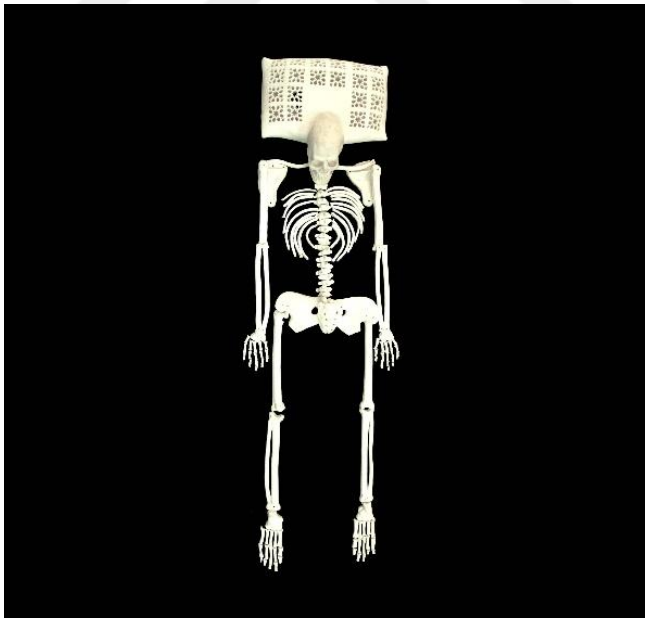
Şekil 50. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025.

El ile şekillendirme, ajur teknik, 1000°C'de pişirim.Detay görünüm.

Şekil 51. Gülşen Ünal, Işıklar İçinde Uyu, 2025

El ile şekillendirme, ajur tekniği 1000°C'de pişirim.

Şekil 52. Gülşen Ünal, "Işıklar İçinde Uyu" 2025.

El ile şekillendirme, 1000°C'de pişirim.

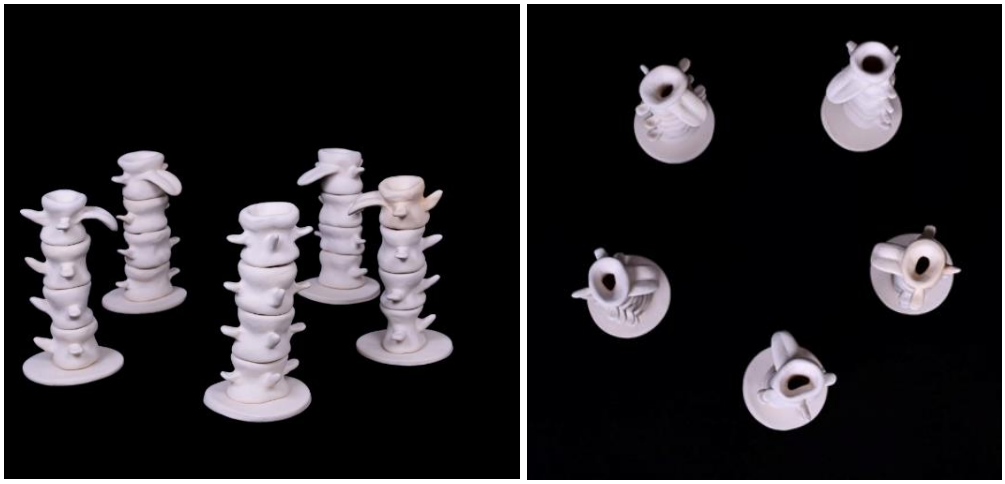
4.2. Suskunlar

Bu çalışma, seramik malzeme ile serbest şekillendirme tekniği kullanılarak üretilmiştir. Bedenin taşıyıcı omurga yapısı ile dil form parçalarının birleşiminden oluşan bu çalışma, üretim sürecinde tamamen elde şekillendirilmiştir.

Malzemenin doğallığı ve ifadesi korunarak, yüzeye herhangi bir sır uygulanmamıştır. Bu tercih, çalışmanın içeriğinde yer alan sessizlik, kırılganlık ve bastırılmış ifade temasını görsel olarak da desteklemektedir.

Bir bedenin taşıyıcı omurgası ile ifadenin aracı olan dil formunun birleştiği noktada doğmuştur. Bu formlar, hem bireyin hem toplumun sessizliğini, bastırılmışlığını ve dile gelmeyen yüklerini temsil etmektedir. Omurga; yük taşıyan ama kırılabilen bir yapı olarak bedensel varlığı, dil ise ifade yetisini ve iletişimi simgeler.

Çalışmanın adı olan “Suskunlar”, hem bireysel içe kapanışa hem de toplumsal sessizliğe bir göndermedir. Konuşamayan, anlatamayan ya da susturulan bedenlerin ve zihinlerin ortak hafızasına işaret eder. Sessizlik burada bir eksiklik değil, bir direniş biçimidir.

Şekil 53. Suskunlar
Gülşen Ünal, (Genel Görünüm) 2025,

El ile şekillendirme, 1000ºC'de pişirim.

Şekil 54. Suskunlar

Gülşen Ünal, (Detay Görünüm) 2025.

El ile şekillendirme, 1000ºC'de pişirim.

Şekil 55. Suskunlar

Gülşen Ünal, (Genel Görünüm) 2025.

El ile şekillendirme, 1000ºC'de pişirim.

4.3. Sofrayı Kuran Kaldırsın

İnsan türünün doğaya hükmetme arzusu ve kendi dünyasını kurma çabası, bu bağlamda insan merkezli egemenlik anlayışına eleştirel bir gönderme yapmaktadır. Çalışmadaki tabak, insan eliyle inşa edilen kültürel ve medenî sistemlerin bir metaforu olarak değerlendirilirken; bu sistemin içine yerleştirilen iskelet formları, doğanın döngüsel işleyişi içinde tüm canlılarla birlikte insanın da çözülmeye mahkûm olduğunu gösterir. Çalışma yalnızca ölümün kaçınılmazlığını değil, aynı zamanda insanın kendi kurduğu düzenin sürdürülebilirliğine dair inancının ne denli kırılgan olduğunu da ortaya koymaktadır.

"Sofrayı kuran" insanın, bu sistemin sonucunda sofrayı da kaldırmak zorunda kalacağı fikri, çalışma boyunca ironik bir eleştiri olarak görünürlük kazanmaktadır.

Bu açıdan çalışma, doğa-insan ilişkisinin sınırlarını, tahakküm ve çözülme ekseninde tartışmaya açan kavramsal bir önerme sunmaktadır.

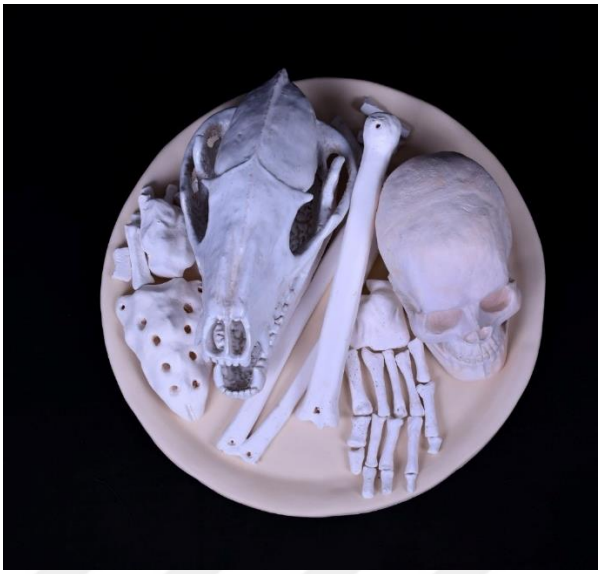
Şekil 56.Gülşen Ünal, 2025, “Sofrayı Kuran Kaldırsın” (Genel Görünüm)

El ile şekillendirme, 1000ºC’de pişirim.

Şekil 57.Gülşen Ünal, 2025, “Sofrayı Kuran Kaldırsın” (Detay Görünüm)

El ile şekillendirme, 1000ºC’de pişirim.

Şekil 58.Gülşen Ünal, “Sofrayı Kuran Kaldırsın” 2025,

El ile şekillendirme, 1000ºC’de pişirim.

Şekil 59.Gülşen Ünal, “Sofrayı Kuran Kaldırsın’’2025,

El ile şekillendirme, 1000ºC’de pişirim.

SONUÇ

Bu tez kapsamında incelenen ölüm kavramı, tarih boyunca insanlığın düşünsel, kültürel ve sanatsal üretimlerinde merkezi bir yer tutmuştur. Ölümün kaçınılmazlığı, bireyde olduğu kadar toplumda da derin etkiler bırakmış; inanç sistemlerinden sanat pratiklerine kadar pek çok alanda şekillendirici bir rol üstlenmiştir. Bu doğrultuda sanat, yalnızca bir ifade aracı değil; ölüm karşısında duyulan korku, yas, anma ve kabullenme gibi duyguların da yansıtıldığı bir alan hâline gelmiştir.

Seramik sanatı da bu temsillerin bir parçası olarak hem ritüel hem de estetik bağlamda ölümle ilişkilendirilmiştir. Antik çağlardan itibaren ölü gömme geleneklerinde kullanılan seramik objeler, sadece işlevsel değil; aynı zamanda inanç ve hafızayı taşıyan anlamlı nesnelere dönüşmüştür. Seramik, zamanla yalnızca törenlerin bir bileşeni değil, ölümün imgeler aracılığıyla anlatıldığı ve anlam kazandığı sanatsal bir yüzeye dönüşmüştür.

Çalışma boyunca incelenen tarihsel dönemler, kültürel yaklaşımlar ve sanatçı örnekleri, ölüm temasının farklı coğrafyalarda ve dönemlerde nasıl değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Seramiğin bu temadaki rolü ise hem geleneksel hem de çağdaş bağlamda yeniden yorumlanabilir bir potansiyele sahiptir. Günümüzde seramik sanatçıları, ölümle ilgili kavramları yalnızca geçmişle sınırlı tutmamakta; bireysel hafıza, kimlik, kayıp ve direniş gibi çağdaş meseleler üzerinden yeniden ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda, seramik sanatının ölüm temasına olan yaklaşımı biçimsel olmanın ötesine geçerek kavramsal bir derinlik kazanmaktadır. Malzemenin doğasından gelen kırılganlık ve kalıcılık arasındaki ikilik, ölümün fiziksel ve duygusal gerçekliğiyle örtüşmektedir. Seramiğin bu ikili doğası, yaşamla ölüm arasındaki sınırları görünür kılan etkili bir sanat dili sunmaktadır.

Bireysel olarak bu çalışmayı yürütürken, ölümün yalnızca bir son değil; kültürel hafızayı, inancı, duyguyu ve insan deneyimini şekillendiren bir süreç olduğunu fark ettim. Seramik gibi geçmişle güçlü bağlara sahip bir sanat formunun, ölüm temasıyla birleştiğinde ne kadar dönüştürücü ve anlatıcı bir dile sahip olabileceğini deneyimlemek, bu araştırmanın en değerli çıktılarından biri olmuştur.

Sonuç olarak, seramik sanatı ölüm temasını hem tarihsel hafızanın taşıyıcısı hem de güncel ifadenin aracı olarak sürdürmeye devam etmektedir. Bu yönüyle seramik, geçmişle bugün arasında köprü kuran, insanın ölüm karşısındaki duygusal ve düşünsel reflekslerine ışık tutan güçlü bir sanat formu olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKÇAY, T. (2017). Yunan ve Roma'da Ölü Kültü. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

ASSMANN, J. (2001). The search for god in ancient Egypt. Ithaca, NY: Cornell University Press.

BAUMAN, Z. (2000). Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BOGUCKI, P. (2013). İnsan Toplumunun Kökenleri (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

CÖMERT, B. (2010). Mitoloji ve ikonografi. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

ERHAT, A. (1996). Mitoloji sözlüğü (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

FREUD, S. (2021). Totem ve Tabu (Z. A. Yılmazer, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GEÇTAN, E. (1998). Psikanaliz ve sonrası (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

GOMBRICH, E. H. (1999). Sanatın öyküsü (E. Erduran, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

HANÇERLİOĞLU, O. (1995). Dört bin yıllık düşünce, sanat ve bilim tarihinin klasik yapıtları üzerine eleştirel inceleme. İstanbul: Remzi Kitabevi.

HANÇERLİOĞLU, O. (1998). Düşünce tarihi (7. Basım). İstanbul: Remzi Yayınevi.

HARARI, Y. N. (2018). Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens. İstanbul.

HEIDEGGER, M. (2008). Varlık ve zaman (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

KÜBLER-ROSS, E. (2010). Ölüm ve ölmek üzerine (E. Uşşaklı, Çev.). Ankara: April Yayıncılık.

MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

SAYIN, Z. (2017). Ölüm terbiyesi. İstanbul: Metis Yayınları.

TEKÇAM, T. (2007). Arkeoloji sözlüğü. İstanbul: Alfa Yayınları.

TURA, S. M. (2010). Freud'dan Lacan'a Psikanaliz. İstanbul: Sanat Yayınevi.

UHRİ, A. (2010). Anadolu'da ölümün tarihöncesi: Bir geleneğin oluşum süreçleri. İstanbul: Ege Yayınları.

WILKINSON, R. H. (2003). The complete gods and goddesses of Ancient Egypt. London: Thames and Hudson Press.

YALOM, I. D., & BABAYİĞİT, Z. İ. (2008). Güneşe bakmak ölümle yüzleşmek.

ZYGMUNT, B. (2018). Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MAKALE VE TEZLER

ACARTÜRK, B. (2012). Toprağın binlerce yıllık macerası. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 4(1), 1–17.

ALBASAN, I. (2023). Etrüks sanatında yeraltı dünyasının yol göstericileri ölü demonları. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.

ALKAÇ, E. (2006). Tarsus Müzesinde bulunan bir grup lekythos. Olba, 14, 53–70.

ALİŞ, Ş. (2011). Edebiyatımızda ölüm ve ölüm karşısında alınan tavır. In G. G. Acar (Ed.), Ölüm, Sanat ve Mekân Sempozyumu Bildiri Kitabı. İstanbul: Dakam Yayınları.

ARSLAN, P. Ş. (2018). Seramikte dekor tekniklerinin kavramsal bir ifade aracı olarak kullanımı. İdil Dergisi, 1369–1376.

AYDOĞDU, H. (2016). Kierkegaard ve Heidegger'de ölümün eksistensiyal-ontolojik çözümlemesi. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, (27), 127–150.

BALOĞLU, Z. G. (2018). Kokoro (Gönül) ve Eylül romanlarında ölümlerin Durkheim'ın intihar teorisi bağlamında analizi. International Journal of Languages' Education and Teaching, 6(2), 454–470.

BURCU, E., & AKALIN, E. (2008). Ölüm olgusu üzerine sosyolojik tartışmalar. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, (8), 29–54.

CAINES, R. (2004). Christian Boltanski. Afterimage, 32(1).

ERBUĞ, E. (2021). Ölüm sosyolojisi. Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, (8).

FOROUGHI, M., & JAVADI, S. (2017). Symbolic meaning of colors in ancient Egyptian painting. Bagh-e Nazar, 14, 69–80.

FOÇA, S. (2018). Teos Batı Nekropolisi mezar tipleri. Colloquium Anatolicum, 18(17), 74–84.

GÖKTEPE, M. (2020). Romantizm sanat akımı ve sanatçıları üzerine bir

GÜLTEKİN, T., & BALKAN, S. (2019). Kurgulanmış beden özne yaklaşımında yaşam-ölüm karşıtlığı. Ulakbilge, (35), 317–325.

GÜNGÖR, F. Ş. (2016). Ölüm hakkında çağın felsefi senaryosu. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, (22).

HÖKELEKLİ, H. (1991). Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(1), 151–165.

HÜLÜR, A. B. (2017). Erving Goffman: Günlük yaşamda benliğin sunumu (Kitap eleştirisi).

KIZIL, A. (2017). Antik Yunan'da ölüm kavramı. Uluslararası Amisos Dergisi, 17(3), 32–65.

KUCUR, D. (2013). Anadolu'da dairesel kesitli pişmiş toprak lahitler. (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi).

VARIŞLI, B. (2023). Foucault ve Bourdieu perspektifinden yaşlanma. Senectus, 1(1), 51–65.

YILMAZ, O. (2010). Sanatın arketipi olarak anne imgesi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 47–59.

ÇAĞLI KAYNAK, E. (2021). Norbert Elias'ta ölüm kavramı üzerine bir değerlendirme.

ÇETİN, E. (2017). Üniversite öğrencilerinde ölüm algısının gündelik hayata yansıması. Academia Dergisi, 13.

ÇİFTÇİ, M. K. (2010). Eski Mısır dininde tanrı ve öte dünya inancı. (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi).

İNTERNET KAYNAKLARI

ALEM DERGİSİ. (2021). Ayla Turan ve Heykel Sanatı. *Alem*. https://www.alem.com.tr . Erişim: 23.06.2025

ALTARES, G. (2023). Lascaux Mağarası'ndaki Kuyu Sahnesi. https://english.elpais.com/opinion/2023-03-30/the-enigma-of-the-lascaux-bird-man-the-erection-that-embodies-the-mysteries-of-prehistoric-art.html. Erişim: 06.05.2025.

ARKEOFİLİ. (2019). Altamira Mağarası'nda Üç Yeni El İzi Bulundu. https://arkeofili.com/altamira-magarasinda-uc-yeni-el-izi-bulundu/. Erişim: 09.05.2025.

ART HISTORY PROJECT. (2025). Vanitas Stil-Life. https://www.arthistoryproject.com/artists/maria-van-oosterwijck/vanitas-still-life/. Erişim: 08.05.2025.

ARTCHIVE. (2025). Perseus by Max Beckmann (1940–1941). https://www.artchive.com/artwork/perseus-max-beckmann-1940-1941/. Erişim: 10.05.2025.

ASLAN, N. (2024). Realizm Sanat Akımı Özellikleri. https://ivasanat.com/blog/realizm-sanat-akimi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/. Erişim: 15.05.2025.

Cooper, J. R. (2025). Viral Series. Jess Riva Cooper Official Website. Erişim adresi: https://jessrivacooper.com/viral-series/ (Erişim tarihi: 26.06.2025)

ERTUĞRUL, E. (2022). Ölüler Günü Hakkında Bilmeniz Gereken 10 Şey. https://arkeofili.com/oluler-gunu-hakkinda-bilmeniz-gereken-10-sey/. Erişim: 06.05.2025.

FRIDA KAHLO. (2023). Rüya (Yatak). https://www.fridakahlo.org/thedream-the-bed.jsp#prettyPhoto. Erişim: 15.04.2025.

Former Ziraat Bank Harbiye Branch Ceramic Panels. (2025, January 21). *Cultural Inventory*. https://kulturenvanteri.com/yer/?p=137361 (Erişim: 23.06.2025)

GÜNEŞTEKİN, A. (2018). Ölümsüzlük Odası. https://ahmetgunestekin.com/dt_portfolios/olumsuzluk-odasi/. Erişim: 15.04.2025.

Hirst, D. (1991). The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living [Yerleştirme]. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Physical_Impossibility_of_Death_in_the_Mind_of_Someone_Living

Staugaitis, L. (2018, March 6). Alarming Juxtapositions of Human and Natural Elements in Sculptures by Kate MacDowell. Colossal.

Wikipedia. (2025). *The Sick Child (Munch)*. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Sick_Child_%28Munch%29

Yücel, H. (2007). *Batı Resminde Natürmort: Görsel Zeka ve Oyunlar* (s. 30–46). [Tez PDF]. Anadolu Üniversitesi. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/475522

Wikipedia. (2025). *Caspar David Friedrich – Abbey in the Oakwood*. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Caspar_David_Friedrich_-_Abtei_im_Eichwald_-_Google_Art_Project.jpg

Damien Hirst. (2025). *Wikipedia*. Retrieved July 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Damien_Hirst

TheArtStory. (2015). *Damien Hirst: Art, Bio, Ideas*. Retrieved from https://www.theartstory.org/artist/hirst-damien/

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad: Gülşen ÜNAL

Doğum Yeri: Denizli

Bilgisayar Programları: Office, AdobeIllustrator, Photoshop

Yabancı Dil: İngilizce (Beginner)

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise:2014-2017 Denizli İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Grafik ve Fotoğrafçılık Bölümü

Lisans: 2017-2022 T.C. Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü